

Universiteit Utrecht

Is het gras groener bij de zuiderburen?

Immaterieel cultureel erfgoed en
volkscultuurbeleid in Nederland en Vlaanderen
vergeleken

Naam:	Lieneke Setton
Studentnummer:	3443418
Opleiding:	Kunstbeleid en –management
Studiejaar:	2011-2012, blok 2
Begeleider:	Dr. Kees Vuyk
Datum voltooiing:	12 december 2011
Thema:	Immaterieel cultureel erfgoed en volkscultuurbeleid in Nederland en Vlaanderen

VOORWOORD

De scriptie die voor u ligt is het eindproduct van mijn traject van de masteropleiding Kunstbeleid en –management aan de Universiteit Utrecht. Bloed, zweet en tranen zijn hier in gegaan, u kent het wel. Laat ik hier geen tijd verliezen en overgaan tot het etaleren van mijn dank.

Allereerst, bedankt Kees Vuyk voor het begeleiden van deze scriptie.

Bedankt, Joost Vrieler, voor het fundament van deze scriptie. Het is tenslotte allemaal begonnen tijdens mijn stage bij de Mondriaan Stichting.

Ook Bas Pelgrum ben ik mijn dank verschuldigd. Jouw begeleiding in de laatste fase van het schrijven van deze scriptie heeft ervoor gezorgd dat ik de moed niet op gaf. Jouw prangende (en soms irritante) vragen zorgden voor een scherpe focus en een resultaat waar ik trots op mag zijn.

Daarnaast wil ik – hoe onconventioneel het ook is – mezelf bedanken. Ik heb in de tijd dat jij rondloopt op deze aardkloot nog nooit zo veel zelfdiscipline gezien. Ik bewonder je doorzettingsvermogen en je kracht. Als je eenmaal een doel voor ogen hebt jaag je dat onvoorwaardelijk na. Koester dat.

Maar Lieverick, jij nog als meeste van allen: BEDANKT! Ik buig diep voor je geduld en tolerantie in de periode dat ik aan dit onderzoek werkte. Samenleven met een gefrustreerde, bijna afgestudeerde student is nou eenmaal niet altijd een pretje. Kortom, jouw steun is onmisbaar geweest.

Graag wil ik afsluiten met een citaat (van Bijzonder Hoogleraar actief burgerschap Evelien Tonkens) dat de belangrijkste les illustreert die ik tijdens mijn masteropleiding geleerd heb:

'De kunst is jezelf bloedserius te nemen op een charmante, soepele, communicatieve en soms humoristische wijze. Niet meteen denken dat je het wel verkeerd zult hebben als je als enige iets vindt. Niet denken: laat maar. Alleen staan is de slechtste reden om jezelf niet serieus te nemen.'

Nu op naar een baan!

Lieneke Setton, november 2011

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	1
Hoofdstuk 1: Theoretisch kader	7
1.1 Bespreking onderzoeken	8
1.2 Waardering en reflectie	15
1.3 Veel voorkomende begrippen	17
Hoofdstuk 2: Het immaterieel cultureel erfgoed en volkscultuurlandschap	23
2.1 In Nederland	23
2.2 In Vlaanderen	26
2.3 Vergelijkende analyse	28
Hoofdstuk 3: Subsidie-instrumenten van het cultuurbeleid in Nederland en Vlaanderen	30
3.1 Subsidie-instrumenten Nederland	30
3.2 Trends Nederlandse rijkssubsidiëring	34
3.3 Subsidie-instrumenten Vlaanderen	36
3.4 Trends rijkssubsidiëring Vlaanderen	40
3.5 Vergelijkende analyse subsidie-instrumenten Nederland en Vlaanderen	41
Hoofdstuk 4: Nederlands en Vlaams beleid en subsidieregelingen op het gebied van immaterieel cultureel erfgoed en volkscultuur	43
4.1 Volkscultuur en immaterieel cultureel erfgoedbeleid in Nederland	43
4.2 Subsidieregelingen in Nederland	45
4.3 Volkscultuur en immaterieel cultureel erfgoedbeleid in Vlaanderen	48
4.4 Subsidieregelingen in Vlaanderen	52
4.5 Vergelijkende analyse	57
Hoofdstuk 5: Conclusie en reflectie	59
5.1 Weergave van onderzoeksresultaten	59
5.2 Interpretatie onderzoeksresultaten	61
5.3 Reflectie	63
Bibliografie	65

INLEIDING

In 2010 liep ik een onderzoeksstage bij cultuurfonds de Mondriaan Stichting. Dit fonds signaleerde – net als andere culturele spelers in Nederland – de toenemende aandacht voor volkscultuur en kreeg met regelmaat subsidieaanvragen binnen voor immaterieel cultureel erfgoed en volkscultuurprojecten. Daarop besloot de Mondriaan Stichting dat zij naast het subsidiëren van deze projecten ook wilde zoeken naar manieren om de belangstelling voor immaterieel cultureel erfgoed en volkscultuur in brede zin te stimuleren. Want zonder erfgoedvrijwilligers, liefhebbers en kunstverzamelaars, die naast geld vooral ook tijd investeren, zou veel kunst en erfgoed onbeleefd blijven, zo redeneerde het fonds. Op dat moment was er nauwelijks ondersteuning voor deze groepen liefhebbers, terwijl de Mondriaan Stichting nou juist vindt dat zij een cruciale rol spelen in de beleving van hedendaagse kunst en (volks)cultureel erfgoed. Dat gebrek aan ondersteuning is zonde vond de Mondriaan Stichting: met een kleine bijdrage (voor de website, kleine investeringen in verbeterde toegankelijkheid van privé verzamelingen, ledenwerving of kwaliteitsverbetering bijvoorbeeld), zou de inzet van liefhebbers en vrijwilligers niet alleen kunnen worden erkend maar ook verstevigd. Om deze redenen wilde het fonds een onderzoek laten doen naar de mogelijkheden om dergelijke organisaties en individuen te ondersteunen. De Vlaamse ondersteuning, die met relatief bescheiden subsidies een belangrijke impuls voor de kwaliteit en erkenning van deze organisaties betekenen, moest daarbij als voorbeeld dienen.

Met deze informatie als uitgangspunt begon ik mijn onderzoek bij de Mondriaan Stichting. Al snel ontdekte ik dat het Vlaamse beleid voor immaterieel cultureel erfgoed en volkscultuur inderdaad een andere insteek heeft dan het cultuurbeleid van Nederland. De Vlaamse Gemeenschap¹ lijkt zich een andere houding aan te meten ten opzichte van het culturele veld. Ook minder professionele organisaties die draaiende worden gehouden door vrijwilligers worden van rijkswege

¹ In Vlaanderen spreken ze niet van 'het Rijk', maar van de Vlaamse Gemeenschap. Institutioneel gezien is de Vlaamse Gemeenschap een van de drie deelstatelijke onderdelen van België, naast de Franse Gemeenschap en de Duitstalige Gemeenschap.

met instellingssubsidie ondersteund.² Dit is iets dat binnen de Nederlandse subsidiesystematiek – de Basisinfrastructuur – ondenkbaar lijkt. De organisaties waar het hier in het bijzonder omgaat zijn immaterieel cultureel erfgoed en volkscultuurorganisaties. In Vlaanderen worden deze organisaties belangrijk geacht, want hoewel ze vaak enkel een lokaal belang dienen, houden ze een authentiek deel van de Vlaamse cultuur levend. Daar komt bij dat deze tak van het verenigingsleven op hoge participatie van de Vlamingen kan rekenen, zo blijkt uit Vlaams onderzoek van Jeroen Walterus en Marc Jacobs.³

Het eindproduct van mijn stage was het onderzoeksrapport: *‘Amateurskunst en volkscultuur worden gestimuleerd.’ Maar hoe?.* In dat rapport doe ik aanbevelingen aan de Mondriaan Stichting over het opzetten en vormgeven van een nieuwe subsidieregeling die de eerder genoemde groepen in het immaterieel cultureel erfgoed en volkscultuurveld op de juiste manier moet ondersteunen. In het voorjaar van 2011 vloeit uit mijn onderzoek de ‘Vrijwilligersregeling’ voort, een subsidieregeling die gedragen wordt door het Fonds voor Cultuurparticipatie en de Mondriaan Stichting. Deze regeling biedt vrijwilligersorganisaties in de niche van immaterieel cultureel erfgoed en volkscultuur de gelegenheid om eenmalig een subsidie van maximaal €5.000 aan te vragen om te investeren in ‘activiteiten op het gebied van communicatie, ledenwerving en –administratie, kennisverspreiding, netwerkvorming en publieksbereik’.⁴

Motivatie en relevantie

Geprikkeld door mijn ontdekkingen tijdens mijn onderzoeksstage bij de Mondriaan Stichting wil ik graag verder onderzoeken wat de verschillen zijn tussen het Nederlandse en het Vlaamse immaterieel cultureel erfgoed en volkscultuurbeleid. Nu ik volledig ondergedompeld ben geraakt in het onderwerp (immaterieel cultureel erfgoed en volkscultuur) ben ik in staat om mijn blik wat uit te zoomen naar de grotere lijnen, oftewel het beleid op rijks- en gemeenschapsniveau.

² Setton (2010): 18.

³ Walterus (2003): 44.

⁴ Fonds voor cultuurparticipatie (2011).

Op 7 februari 2007 sloten de Tweede Kamerfracties CDA, PvdA en ChristenUnie een coalitieakkoord. In dit coalitieakkoord staat vermeld dat de partijen per jaar 100 miljoen euro uit willen trekken voor onder andere volkscultuur. Dit terwijl er tegelijkertijd bezuinigd moest worden in de cultuursector. Vanaf dit moment werd duidelijk dat de Nederlandse overheid volkscultuur en immaterieel cultureel erfgoed hoog op haar prioriteitenlijstje had staan. Volgens het NRC Handelsblad had dat zijn gevolgen: 'musea, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties bleken ineens al jarenlang volkscultuur te bezitten, te onderzoeken of te stimuleren'.⁵

Nu, bijna vijf jaar later heeft de Nederlandse overheid al verschillende inspanningen geleverd om volkscultuur en immaterieel cultureel erfgoed te ondersteunen. In 2009 is het Fonds voor Cultuurparticipatie (FCP) opgericht. Het FCP stimuleert de actieve deelname aan het culturele leven van inwoners van Nederland, in al hun diversiteit, ongeacht leeftijd, herkomst, opleiding en woonplaats.⁶ Volkscultuur is een van de drie pijlers van het fonds, naast amateurkunst en cultuureducatie. Het FCP heeft in de jaren dat zij operatief is al veel werk verzet. Een van haar verdiensten is het uitbrengen van de bundel *Splitsen of knopen? Over volkscultuur in Nederland*. Het FCP publiceerde deze bundel eind 2009 samen met een aantal andere fondsen en sectorinstituten waaronder de Mondriaan Stichting. Met het boek wilden de instellingen de discussie over volkscultuur stimuleren. Ook heeft het FCP opdracht gegeven aan Kees Vuyk en Helma Geerlings om onderzoek te doen naar wat er de afgelopen jaren, sinds de introductie van de term 'volkscultuur', in het Nederlandse cultuurbeleid gebeurd is: zowel op bestuurlijk en beleidsmatig niveau als in het betrokken werkveld en in het maatschappelijk debat. Hier is het onderzoeksrapport *Tussen traditie en kunst op zoek naar identiteit* uitgekomen. Dit rapport zal later in deze scriptie besproken worden. Het fonds zelf heeft in 2010 het Jaarboek van actieve cultuurparticipatie uitgegeven, een bundeling van artikelen geschreven door mensen uit de praktijk van kunst, cultuur(educatie) en media. Daarnaast zijn de jaren 2011 en 2012 uitgeroepen tot de 'Jaren van het Immaterieel Erfgoed' en minister Plasterk heeft zich hard gemaakt voor het ratificeren van de

⁵ Modderklok (2010): 4.

⁶ Knol & Rensen (2009): 6.

UNESCO-conventie.⁷ Toch stukt het Nederlandse beleid op dit terrein nu, het beleid is namelijk weinig concreet en vertoont weinig samenhang. De intentie is om middelen te investeren in deze sector, maar het Rijk zoekt naar een duurzame manier om dit te doen. Ik denk dat de inzichten die ik verwerf door dit onderzoek, het Rijk verder kunnen helpen met het vormgeven van haar beleid.

Theoretisch raamwerk

Het theoretisch raamwerk van deze scriptie zal bestaan uit een bespreking van een aantal andere onderzoeken die gedaan zijn naar de verschillen tussen Nederland en Vlaanderen op het gebied van cultuurbeleid. Het maken van een dergelijke inventarisatie was noodzakelijk om goed op de hoogte te zijn van het verrichte onderzoek op dit gebied. Daardoor kon ik tot een interessante onderzoeksvraag komen en zo heb ik er voor gezorgd dat mijn onderzoek een aanvulling is op eerder onderzoek in plaats van een herhaling daarvan.

Vraagstelling

De onderzoeksvraag in mijn scriptie zal de volgende zijn:

‘ Wat zijn de verschillen tussen Nederland en Vlaanderen in het gebruik van beleidsinstrumenten in het volkscultuur beleid en het immaterieel cultureel erfgoedbeleid?’

De volgende deelvragen zullen beantwoord worden:

- Welke beleidsinstrumenten hanteren de overheden van Nederland en Vlaanderen op het beleidsterrein cultuur?
- Welke trends zijn er in de rijkssubsidiëring van beide gebieden te ontdekken op het beleidsterrein cultuur?
- Hoe ziet het immaterieel erfgoed en volkscultuurveld eruit in Nederland en Vlaanderen?
- Welk volkscultuur en immaterieel cultureel erfgoed beleid bestaat er in Nederland en Vlaanderen?

⁷ Plasterk (2009): 5.

Beoogd onderzoeksmateriaal en methodologische aanpak

Om de verschillen tussen Nederland en Vlaanderen aan te kunnen wijzen worden beleidsdocumenten over volkscultuur en immaterieel cultureel erfgoed uit beide contreien geanalyseerd. Bronnen die gebruikt worden zijn: (visie)nota's, jaarverslagen en andere beleidsdocumenten die de afgelopen tien jaar zijn gepubliceerd. Ook worden er interviews afgenomen met beleidsmakers, ambtenaren en medewerkers van culturele instellingen. Het doel van deze gesprekken is om een indruk te krijgen van de werking van het beleid in de praktijk. De interviews dienen dus als een soort controlemiddel om het formele beleid te toetsen. Ook zijn een vijftal deelvragen opgesteld om stap voor stap toe te werken naar het beantwoorden van de onderzoeksvraag.

Dit onderzoek is een comparatief onderzoek. In dit onderzoek wordt het beleid van twee gebieden op een specifiek onderwerp met elkaar vergeleken om tot nieuwe inzichten te komen.

Opbouw

Deze scriptie is als volgt opgebouwd. Hoofdstuk één vormt het theoretisch kader van deze scriptie. Hierin worden drie soortgelijke onderzoeken naar cultuurbeleid in Vlaanderen en Nederland uitvoerig besproken. Ook zal gereflecteerd worden over hoe deze scriptie zich verhoudt ten opzichte van deze onderzoeken. Ten slotte zullen in het theoretisch kader ook veel voorkomende begrippen van een definitie voorzien worden. Op deze wijze zult u de verdere scriptie beter kunnen begrijpen. In hoofdstuk twee wordt een beschrijving en analyse gegeven van het immaterieel cultureel erfgoed en volkscultuurlandschap in Nederland en Vlaanderen, zodat duidelijk is welke groep organisaties er bedoeld wordt en dus voor wat en wie het beleid bedoeld en belangrijk is. In hoofdstuk drie zal het Nederlandse en Vlaamse cultuurbeleid en de daarbij horende beleidsinstrumenten beschreven worden en tevens wordt aangegeven welke trends in beide contreien zichtbaar zijn in de rijkssubsidiëring. Hoofdstuk vier behandelt het immaterieel cultureel erfgoed en volkscultuurbeleid en de concrete subsidieregelingen die in Nederland en Vlaanderen op rijksniveau bestaan. Ten slotte bevat hoofdstuk vijf een weergave en interpretatie van de

onderzoeksresultaten en een reflectie over het onderzoek. Helemaal achterin vindt u de bibliografie, waarin alle bronnen en literatuur die gebruikt zijn bij dit onderzoek worden weergegeven.

HOOFDSTUK 1: THEORETISCH KADER

In het manifest 'Belgen doen het beter' beschrijven Noor Huijboom en Jorrit de Jong op ludieke wijze zes redenen om morgen nog te emigreren naar België. Aanleiding van het boek was de arrogante houding van veel Nederlanders tegenover de Belgen:

Van landen die noordelijker zijn gelegen verwachten Nederlanders eigenlijk vanzelfsprekend dat deze hun zaken beter, slimmer en innovatiever geregeld hebben. Ook van het Verenigd Koninkrijk en van Duitsland, de grotere burenen ten westen en ten oosten, willen Nederlanders nog wel aannemen dat er iets te leren valt. Maar zodra iemand beweert dat de Belgen, hun *zuiderburen*, het beter doen, dan heb je de poppen aan het dansen. De Belgen? Kom nou!⁸

Ondanks deze attitude is de vergelijking tussen Nederland en België/Vlaanderen zeker niet nieuw. Op het gebied van cultuurbeleid zijn er verschillende onderzoeken gedaan waarbij onderzoekers voor 'Nederlandse problemen' heil zochten bij de Belgen. Een selectie van onderzoeken waarin het cultuurbeleid van Nederland en Vlaanderen wordt vergeleken zullen in dit gedeelte kort worden besproken. Het gaat om de volgende onderzoeken: 'De grens als spiegel' van Quirine van der Hoeven in opdracht van het Sociaal en Cultureel Planbureau, 'Overheidsbeleid publieke omroepen en nieuwe diensten in vijf Europese landen' van Andra Leurdijk in opdracht van TNO en 'Provinciaal en gemeentelijk cultuurbeleid: een werkende combinatie? Op zoek naar de samenhang in het cultuurbeleid van gemeenten en provincies in Vlaanderen en Nederland' van Pien Hordijk. Vervolgens wordt de positionering van dit onderzoek besproken ten opzichte van het eerdere onderzoek dat over dit onderwerp is verricht. Dit theoretisch kader wordt afgesloten met een verklarende lijst van begrippen die veel in dit onderzoek voorkomen.

⁸ Huijboom & de Jong (2005): 5.

1.1 Bespreking onderzoeken

De grens als spiegel, Quirine van der Hoeven

In dit onderzoeksrapport uit 2005 zoekt Quirine van der Hoeven de verschillen tussen de culturbestellen van Nederland en Vlaanderen uit, met name op het gebied van cultuurparticipatie onder jongeren. Van der Hoeven kiest dit accent omdat ze constateert dat het in Nederland een moeilijk opgave blijkt om jongeren voor (traditionele vormen van) cultuur te interesseren.⁹ Uit cijfers van tien jaar eerder (1995) blijkt namelijk dat de participatie onder jongeren in Vlaanderen stukken hoger is dan in Nederland. In Vlaanderen bezoekt 50 % van de jongeren tussen de vijftien en vierentwintig minimaal een keer per jaar een museum, in Nederland is dat 26 %.¹⁰ Hoewel er natuurlijk meer factoren meespelen bij het halen van dergelijke participatiecijfers, focust Van der Hoeven zich met name op het cultuurbeleid op het hoogste overheidsniveau.¹¹ De vraag die ze wil beantwoorden in haar onderzoek is hoe het met het cultuurbeleid van Vlaanderen gesteld is. Doen ze het beter dan in Nederland? Omdat een dergelijke vraag eenvoudig niet beantwoord is wil Van der Hoeven de Nederlandse situatie spiegelen aan wat zich aan de andere kant van de grens afspeelt.¹²

Het onderzoek vangt aan met een vergelijking van de politiek-bestuurlijke en organisatorische inbedding van het cultuurbeleid in beide contreien. Vervolgens wordt de rol van advisering en subsidiëring hierin besproken. Uit een vergelijking tussen Nederland en Vlaanderen op bovenstaande punten, distilleert Van der Hoeven vier verschillen tussen het Nederlandse en het Vlaamse cultuurbestel.¹³ Het eerste verschil is verzuiling en de invloed van het lokale. In Vlaanderen drukte de verzuiling namelijk langere tijd een stempel op de samenleving en ook op het cultuurbeleid. In Nederland had de verzuiling uiteraard ook invloed op de samenleving, maar niet op het cultuurbeleid. In Nederland verdwenen de zuilen door de veranderende maatschappelijke en economische omstandigheden, in Vlaanderen transformeerden

⁹ Van der Hoeven (2005): 5.

¹⁰ Ibidem: 6.

¹¹ Ibidem: 8.

¹² Ibidem: 4.

¹³ Ibidem: 139.

de zuilen met deze ontwikkelingen mee en behielden zo hun invloed.¹⁴ Door het Vlaamse Cultuurpact¹⁵ bleef kwantiteit het leidende criterium in het cultuurbeleid, mede hierdoor was het cultuurbeleid sterk lokaal gericht.¹⁶ Het tweede verschil ligt in het verlengde van het eerste verschil en betreft de infrastructuur. Door het Cultuurpact is in Vlaanderen in de jaren zeventig een breed netwerk van cultuurcentra opgezet. In Nederland werd na de Tweede Wereldoorlog ook gepleit voor de bouw van laagdrempelige en multifunctionele gemeenschapshuizen, maar die zijn er nooit op dezelfde schaal gekomen.¹⁷ Het derde verschil benoemt Van der Hoeven als 'kunst en vernieuwing'. Er zit een verschil tussen Nederland en Vlaanderen met betrekking tot de rol van de kunsten en musea. In Nederland maakten de podiumkunsten in de jaren zestig een grote professionaliseringsslag. Hierdoor ging er steeds meer subsidie naar deze sector en dat had als gevolg dat er in de jaren tachtig een in zichzelf gekeerd aanbod was dat alleen voor elite te volgen was. Hierdoor liepen de bezoekersaantallen drastisch terug. Het museumaanbod bleef wat constanter en had hier dus minder mee te kampen. In Vlaanderen deden zich niet zo'n extreme veranderingen voor. Er was wel de behoefte om nieuwe vormen van kunst een podium te bieden, zo ontstond een alternatief circuit van kunstencentra. Deze kunstencentra waren eerst onafhankelijk van de overheid, later – begin jaren '90 – kwamen ze in aanmerking voor subsidie.¹⁸ In Vlaanderen was dit alternatieve circuit een aanvulling op het bestaande aanbod, het ging niet ten koste van meer traditionele vormen van podiumkunsten. Vernieuwing werd in Nederland een uitermate belangrijk kwaliteitscriterium, in Vlaanderen gebeurde dit later en minder expliciet.¹⁹ Het vierde en laatste verschil betreft de taakopvatting en organisatie van het cultuurbeleid. Het Vlaamse cultuurbeleid behelst een breder terrein dan het

¹⁴ Van der Hoeven (2005): 139.

¹⁵ Het Cultuurpact werd begin jaren '70 in België ingevoerd om de verzuiling in de cultuursector tegen te gaan. Deze wet moest voorkomen dat personen en instanties van ideologische en filosofische strekking gediscrimineerd werden. Toch had het Cultuurpact niet de gewenste uitwerking: het heeft uiteindelijk de ontzuiling tegengewerkt doordat het aanleiding gaf tot het oprichten van een netwerk van koepelorganisaties en deze organisatie waren toch nog gestoeld op de idealen van de verschillende zuilen.

¹⁶ Van der Hoeven (2005): 140.

¹⁷ Ibidem: 141.

¹⁸ Ibidem: 142.

¹⁹ Ibidem: 143.

specifieke cultuurbeleid van Nederland. In Vlaanderen kent het cultuurbeleid twee sporen: het sociaal-cultureel werk en de kunsten. Het sociaal-cultureel werk is gericht op cultuurspreiding en het verhogen van de cultuurparticipatie. In het kunstenbeleid is publiekswerking en –werving minder belangrijk.²⁰ Critici spreken van een kloof tussen deze twee sporen, maar uit cijfers blijkt dat vele Vlamingen de overstap maken van sociaal-cultureel werk naar ‘hoge cultuur’. In de podiumkunsten zijn de twee sporen terug te zien in de infrastructuur: de cultuurcentra krijgen namelijk het label sociaal-cultureel werk en de kunstencentra vallen onder het kunstenbeleid.²¹ In Nederland is het welzijnsbeleid en het cultuurbeleid strikt van elkaar gescheiden. In de jaren zeventig heeft het cultuurbeleid korte tijd tegen het welzijnsbeleid aangeleund, maar zonder grote invloed achter te laten. Het thema ‘cultuurbereik’ heeft in het Nederlandse beleid steeds moeten concurreren met andere punten op de cultuurpolitieke agenda. Pas vanaf de jaren negentig worden er programma’s opgestart die gericht zijn op het vergroten van het cultuurbereik, zoals het Actieplan Cultuurbereik en Cultuur & School. Grappig is dat in Vlaanderen in deze tijd juist meer aandacht voor de vernieuwing in de kunsten.²²

Verder constateert Van der Hoeven dat het Vlaamse cultuurbeleid zich richting het Nederlandse beweegt. Ze werpt echter de vraag op of het wel zo verstandig is om de Nederlandse beleidssystematiek met vierjarige instellingssubsidies over te nemen. Van der Hoeven denkt dat deze systematiek leidt tot een goed georganiseerd en kwalitatief hoogstaand cultureel landschap, maar staat tegelijkertijd op gespannen voet met het verhogen van cultuurdeelname en stelt daarmee de legitimiteit van het cultuurbeleid ter discussie. Van der Hoeven vergelijkt het Nederlandse gesubsidieerde culturele bestel met een spiegelpaleis:

In dit paleis huist het gesubsidieerde cultuurwereldje van adviseurs, culturele instellingen, ambtenaren en politici. Zij zien zichzelf en elkaar in het paleis tot in het oneindige gereflecteerd, waardoor het lijkt alsof er niets is buiten dat paleis, wat uiteraard niet het geval is. (...) Omgekeerd is het paleis voor een bezoeker of nieuwkomer een labyrint,

²⁰ Van der Hoeven (2005): 143.

²¹ Ibidem: 144.

²² Ibidem: 144.

waarin het moeilijk is de weg te vinden. Alle logica lijkt in eerste instantie zoek, totdat er in tweede instantie een verfijnd systeem achter blijkt schuil te gaan. Alleen insiders weten exact welk pad ze moeten bewandelen, bezoekers voelen zich er niet thuis. De bewoners zijn gewend geraakt aan het vervreemdende effect van de spiegels, aan de uitstekende bediening, en aan de kunst die er hangt. Die kunst is zelfreflectief, vooral verwijzend naar andere kunstwerken in het paleis.²³

Het gebouw van het Vlaamse cultuurbeleid is minder statig en formeel: Van der Hoeven noemt het een huis met grote vensters:

Vensterglas spiegelt ook, maar is in eerste plaats bedoeld om naar buiten te kunnen kijken en om licht naar binnen te laten vallen. Vensters zijn er om in contact te komen met de wereld buiten. (...) De deur van het Vlaams cultuurhuis staat open, de drempel om naar binnen te gaan is laag. Aan het huis wordt druk getimmerd. Wie van buiten naar binnen kijkt, ziet dat er veel verschillende kamers zijn, de een meer geordend dan de ander. (...) Het huis vormt nog niet echt een geheel. Niet alle cultuuruitingen in het Vlaamse huis zouden in het Nederlandse spiegelpaleis mogen hangen, maar het is een levendig geheel.²⁴

Omdat door deze typering het gevaar van te scherpe tegenstellingen op de loer ligt, draagt Van der Hoeven nog enkele argumenten aan om de verschillen te relativiseren. Want niet alleen de hoogte van de drempel telt mee, maar ook de mate van drempelvrees van de bezoeker. Kortom, er zijn verschillen in maatschappelijke ontwikkelingen tussen Nederland en Vlaanderen die van invloed geweest kunnen zijn op de houding tegenover kunst en cultuur.²⁵

Ten slotte is Van der Hoeven aanbeld bij het beantwoorden van haar onderzoeksvraag. Vanaf de jaren negentig heeft Nederland zich op beleidsniveau intensiever bezig gehouden met het vergroten van de culturele belangstelling, maar in Vlaanderen kreeg dit thema van oudsher al meer aandacht. Dit maakt het moeilijk te benoemen welke land het het beste doet.²⁶ Ook is het wachten op meer recente

²³ Van der Hoeven (2005): 145-146.

²⁴ Ibidem: 146.

²⁵ Ibidem: 147.

²⁶ Ibidem: 148.

cijfers uit Vlaams onderzoek om te kunnen vaststellen wat het niveau van cultuurdeelname heden ten dage is. Van der Hoeven ziet haar onderzoek slechts als aanzet voor een intensievere en systematischere gedachtewisseling over verschillen in het cultuurbestel tussen Nederland en Vlaanderen.²⁷

Overheidsbeleid publieke omroepen en nieuwe diensten in vijf Europese landen, Andra Leurdijk

Voor het advies 'De publieke omroep voorbij' deed Andra Leurdijk in 2005 voor onderzoeksbureau TNO in opdracht van de Raad voor Cultuur onderzoek naar de maatschappelijke verankering en de publieke legitimatie van publieke omroepen in vijf verschillende Europese landen.²⁸ Een van die landen was België, of preciezer nog: Vlaanderen. De andere landen waren Groot-Brittannië, Frankrijk, Italië en Zweden. In verband met de relevantie zullen in deze bespreking enkel de bevindingen over Vlaanderen worden beschreven.

Leurdijk schetst een genuanceerd beeld over hoe de publieke omroep in Vlaanderen ervoor staat: ze loopt de troepen niet ver vooruit (deze rol is toebedeeld aan de BBC), maar ze heeft bij sommige vraagstukken wel creatieve oplossingen. Het feit dat de VTR simpelweg een pilot opzette om te experimenteren met interactieve en digitale televisie in enkele Vlaamse gemeentes is een van die creatieve oplossingen.²⁹ Het lijkt een redelijk voor de hand liggende oplossing, maar de VTR was hiermee wel het eerste land dat voor elkaar kreeg om hier een speciale subsidie voor te ontvangen van de Vlaamse overheid. De publieke omroepen in andere landen verzandden in eindeloze discussies over of het wel een taak van de publieke omroep was om zich bezig te houden met het aanbieden van dergelijke diensten.³⁰ De VTR stelde voor om deze legitimatie te testen door Vlamingen kennis te laten maken met de diensten om vervolgens hun positieve reacties als rechtvaardiging te gebruiken. Ook wat betreft de invoering van digitale radio valt Vlaanderen op. In 2005 heeft de

²⁷ Van der Hoeven (2005): 149.

²⁸ In het onderzoek wordt vaak gesproken over 'nieuwe diensten' van publieke omroepen. Hiermee wordt digitalisering van het omroepaanbod bedoeld, het inzetten van internet op alle mogelijke manieren en het aanbieden van interactieve televisie.

²⁹ Leurdijk (2005): 7-8.

³⁰ Ibidem: 9.

VRT al een bereik van 98 procent van de bevolking. Geen enkel land is in een dergelijk vergevorderd stadium hiermee bezig.³¹ Hier tegenover staat weer dat de VTR achterloopt met het digitaliseren van de omroeparchieven. De Vlaamse publieke omroep is hierin vertraagd doordat zij moeite heeft met het ‘clearen’ van de rechten op sommig materiaal. Wat verder duidelijk wordt uit Leurdijs rapportage is dat de VTR en de Vlaamse overheid een goede samenwerking hebben. De afbakening van de taakstelling van de publieke omroep in Vlaanderen is duidelijk en doordat de VTR zorgvuldig manoeuvreert binnen deze grenzen, is de Vlaamse overheid in vergelijking met de andere landen vrij loyaal in haar subsidiëring.³² Zo ontvangt de VRT zowel extra middelen als geormerkte middelen voor de ontwikkeling van nieuwe diensten: in 2004 bedraagt dit bedrag veertien miljoen, vier procent van het totale budget. Dit is vrij uniek, alleen de Britse BBC ontvangt meer.

Aan het einde van het onderzoeksrapport concludeert Leurdijk dat publieke omroepen erg actief zijn op het gebied van nieuwe diensten.³³ Vlaanderen bevindt zich op dit gebied – net als Nederland overigens – in de middenmoot. De VTR toont zich met vlagen als de creatieveling van de vijf besproken landen en de omroep valt op door de goede communicatie met de Vlaamse overheid. Deze goede relatie met hun subsidiegever werpt zijn vruchten af: verhoudingsgewijs is haar budget riant. Riant genoeg om het achterstallig onderhoud dat de VTR heeft (zoals de vertraging van het digitaliseren van het omroeparchief) op te lossen.

Provinciaal en gemeentelijk cultuurbeleid: een werkende combinatie? Op zoek naar de samenhang in het cultuurbeleid van gemeenten en provincies in Vlaanderen en Nederland, Pien Hordijk

In haar masterscriptie die geschreven is in 2011 onderzoekt Pien Hordijk de wisselwerking tussen provincies en gemeenten op het gebied van het opstellen en uitvoeren van cultuurbeleid. Omdat ze Nederland en Vlaanderen hierin wil vergelijken focust ze zich op twee provincies in zowel Nederland als Vlaanderen: Noord- en Vlaams-Brabant en Nederlands- en Belgisch-Limburg. Om haar vraag – ‘Welke

³¹ Leurdijk (2005): 6.

³² Ibidem: 14.

³³ Ibidem: 24.

verschillen en overeenkomsten komen naar voren bij het analyseren van het huidige cultuurbeleid van twee Nederlandse en twee Vlaamse provincies en hun hoofdsteden met de nadruk op de vraag in hoeverre deze provincies en hun hoofdsteden hun beleid op elkaar afstemmen?’ – te beantwoorden heeft Hordijk beleidsdocumenten en -nota’s, onderzoeksrapporten en begrotingsoverzichten geanalyseerd. Daarnaast zijn er ook interviews afgenomen met vertegenwoordigers van de provincies en hoofdsteden.³⁴

Hordijk ontdekt in haar onderzoek de volgende verschillen en overeenkomsten betreffende de wisselwerking tussen provincie en gemeente. Een overeenkomst is dat er in geen van behandelde casussen een echte wisselwerking van beleidsmatige aard plaatsvindt tussen provincie en hoofdstad, enkel projectmatige samenwerking. Wel geven provincie Vlaams-Brabant en de Belgisch-Limburgse hoofdstad Hasselt aan dat er sprake is van beïnvloeding in het informele circuit.³⁵ Een verschil is dat de Nederlandse provincies en gemeenten meer denken vanuit een economisch oogpunt dan dat in Vlaanderen op deze niveaus gebeurt. Op landelijk niveau besteedt Vlaanderen hier wel aandacht aan in haar beleid. Nog een verschil is dat er in Nederland convenanten zijn gesloten met de landsdelen Noord, Oost, Midden, West en Zuid. In Vlaanderen is dit niet het geval. Een laatste verschil dat de samenwerking tegelijkertijd ook negatief beïnvloedt, is het feit dat de beleidsperiodes in beide landen niet gelijk lopen. In Nederland kennen we beleidsperiodes van vier jaar, in Vlaanderen hebben ze een duur van zes jaar.³⁶

Naar aanleiding van deze overeenkomsten en verschillen doet Hordijk een aantal aanbevelingen om verbetering te bewerkstelligen in de wisselwerking tussen provincies en gemeenten. Een van Hordijks belangrijkste aanbevelingen is dat er een overlegorgaan zou moeten komen onder leiding van de provincie om te zorgen dat de gemeenten hun cultuurbeleid goed op elkaar afstemmen. Hordijk pleit hierbij ook voor betrokkenheid van de regio, vertegenwoordigers van het ommeland zouden ook bij een dergelijk overleg moeten aanschuiven en niet enkel vertegenwoordigers van

³⁴ Hordijk (2011): 5.

³⁵ Ibidem: 60.

³⁶ Ibidem: 61.

de steden.³⁷ Een andere aanbeveling die gedaan wordt betreft de rol van de provincie. Hordijk stelt dat het efficiënter en overzichtelijker is als de subsidiëring aan organisaties en projecten enkel op gemeentelijk en rijksniveau plaatsvindt. Zo ontstaat er geen scheef beeld (de pers geeft meer aandacht projecten die door de provincie zijn gesubsidieerd) en is het risico voor de organisaties minder groot (want als één niveau haar subsidie intrekt kan dat leiden tot het domino-effect).³⁸ De provincies zouden in plaats van subsidies te verstrekken, in moeten spelen op de behoeften van de gemeenten. De provincie zou bijvoorbeeld overkoepelende taken op zich kunnen nemen als de gemeenten daar om vragen.³⁹ Daarnaast vindt Hordijk dat Nederland zou moeten overstappen naar beleidscycli van zes jaar net als in België, omdat beleid uitzetten, opstarten, uitvoeren en stevig verankeren langer de tijd kost dan slechts vier jaar. Ten slotte zou Hordijk graag een Nederlands-Vlaams overlegorgaan voor cultuur tot stand zien komen om de samenwerking tussen beide contreien te verbeteren.⁴⁰

1.2 Waardering en reflectie

Na deze en andere onderzoeken grondig bestudeerd te hebben, is de indruk ontstaan dat het cultuurbeleid van Vlaanderen het meest treffend door Quirine van der Hoeven werd beschreven. Zij typeerde het Vlaamse cultuurbeleid als minder formeel en statig dan dat van Nederland. Dit komt voornamelijk door het lokaal gerichte karakter dat het cultuurbeleid in Vlaanderen heeft. In zowel de onderzoeken van Hordijk en Van der Hoeven komt dit naar voren.

In dat opzicht zie ik wel een onderscheid tussen deze twee onderzoeken en het onderzoek van Andra Leurdijk. De eerstgenoemde onderzoeken vergelijken beiden het cultuurbeleid van Nederland met dat van Vlaanderen. Het onderzoeksrapport van Andra Leurdijk voor TNO daarentegen is een weergave van de ontwikkelingen van een bepaalde tak van de cultuurbeleid (namelijk: de publieke omroep) in vijf Europese landen. In het onderzoek vindt geen vergelijking tussen de landen onderling plaats,

³⁷ Hordijk (2011): 64.

³⁸ Ibidem: 66.

³⁹ Ibidem: 65.

⁴⁰ Ibidem: 68.

het is meer een opsomming van waarnemingen. Dit komt waarschijnlijk door het feit dat het onderzoek in opdracht van de Raad voor Cultuur is geschreven: het rapport levert een weergave van feiten en het is vervolgens aan de Raad voor Cultuur om deze gegevens te interpreteren. In mijn onderzoek wil ik wel de vergelijking opzoeken en niet alleen maar beschrijven. In die zin zal mijn onderzoek afwijken van het onderzoek van Andra Leurdijk.

Als er meer analytisch naar de onderzoeken van Van der Hoeven en Hordijk wordt gekeken, verschillen ook deze op fundamenteel niveau van elkaar. Van der Hoeven bestudeert een bepaald gedeelte van het cultuurbeleid van Nederland en Vlaanderen, namelijk het participatiebeleid. Zij brengt dit beleid voor beide gebieden in kaart en vergelijkt dit vervolgens met elkaar. Ten slotte benoemt ze per land welke aspecten van het participatiebeleid succesvol zijn en welke minder. De vraag welk land het beter doet op het gebied van participatie beantwoordt Van der Hoeven niet: deze vraag was bij nader inzien toch wat te banaal, dit soort beleidsvraagstukken liggen gecompliceerder. De masterscriptie van Pien Hordijk bestudeert cultuurbeleid op een andere wijze, Hordijk behandelt niet een specifiek onderwerp maar kijkt op bestuursniveau naar de werking van het cultuurbeleid. Ze zoomt in op de wisselwerking en samenwerking tussen gemeenten en provincies (voor zo ver deze bestaat) en geeft uiteindelijk adviezen over hoe deze samenwerking en afstemming van beleid verder kan groeien. In dit opzicht is het onderzoek van Hordijk meer bestuurkundig gericht en behandelt het niet of in mindere mate de inhoud van het cultuurbeleid.

Mijn onderzoek zal het meest lijken op *De grens als spiegel*. Net als Van der Hoeven richt ook ik mijn aandacht op een klein gedeelte van het cultuurbeleid van de rijksoverheid (namelijk het immaterieel cultureel erfgoed en volkscultuurbeleid) om vervolgens de overeenkomst en verschillen tussen Nederland en Vlaanderen te benoemen. Ik zal net als in *De grens als spiegel* geen antwoord geven op een dergelijke vraag als 'wie doet het beter?'. Ook zal ik geen aanbevelingen doen, zoals bij het scriptie van Hordijk het geval is. Daarvoor beschouw ik het overheidsbeleid als te complex.

1.3 Veel voorkomende begrippen

Tot slot van dit theoretisch kader worden hieronder op alfabetische volgorde een aantal begrippen die centraal staan of vaak voorkomen in dit onderzoek voorzien van een definitie. Tijdens het onderzoek werd duidelijk dat er bij sommige begrippen verschillende definities gehanteerd worden waardoor onduidelijkheid kan ontstaan. Door deze begrippen duidelijk te beschrijven en in te kaderen wordt vermeden dat het definiëren van begrippen de hoofdzak van dit onderzoek wordt en kan er gefocust worden op het daadwerkelijke beleid rondom deze begrippen.

Decreet

In Vlaanderen spreken ze van decreten. Dit is 'een wet die uitgevaardigd is door een van de gemeenschappen of gewesten'⁴¹. In een decreet staat beschreven op welk gebied het van toepassing is en welke regels er gelden voor de subsidieregelingen die onder het desbetreffende decreet vallen. Een decreet is dus eigenlijk de Vlaamse term voor wat in Nederland een wet wordt genoemd. Een klein verschil is dat er in Vlaanderen, vooral in het cultuurbeleid, overkoepelende decreten zijn die meerdere wetten over verschillende deelgebieden bundelen.

Instellingssubsidie / werkingssubsidie

In deze scriptie zal gesproken worden van verschillende beleidsinstrumenten met in de hoofdrol instellingssubsidies of werkingssubsidies. In Nederland wordt gesproken van instellingssubsidies en in Vlaanderen van werkingssubsidies. Deze twee termen lijken in eerste instantie hetzelfde, maar om zeker te zijn is het nodig om te abstraheren wat beide subsidievormen exact inhouden. Wat zijn de criteria om de subsidie te ontvangen en waar mag de subsidie aan besteed worden? Als voorbeeld wordt de subsidie aan een dansgezelschap genomen.

In Vlaanderen zijn de criteria waaraan het dansgezelschap moet voldoen afhankelijk van de hoogte van het aangevraagde bedrag: een gezelschap dat minder dan 250.000 euro aanvraagt moet voldoen aan andere criteria dan een gezelschap dat meer dan 1.000.000 euro subsidie aanvraagt. Het verschil zit vooral in het aantal

⁴¹ Den Boon & Geeraerts (eds) (2005): 734.

activiteiten dat het gezelschap moet verzorgen: de eerst genoemde categorie moet gemiddeld minimaal twintig activiteiten per jaar verzorgen en het andere gezelschap gemiddeld minimaal 80 activiteiten per jaar. De overige criteria zijn hetzelfde: één nieuwe productie per jaar, 12,5% eigen inkomsten verwerven per jaar et cetera.⁴² In Nederland moet een dansgezelschap beschikking hebben over een podium of een podium bespelen dat minimaal 350 zitplaatsen heeft, ze moet haar activiteiten verspreid over het jaar realiseren en haar artistieke continuïteit mag niet afhankelijk zijn van één maker. Maar bovenal is de locatie waar het gezelschap gevestigd is belangrijk met de komst van de Basisinfrastructuur. Per regio of gemeente krijgt maar één gezelschap (in een enkel geval meerdere gezelschappen of organisaties) een instellingssubsidie.⁴³ De middelen die in het kader van een werkingssubsidie of een instellingssubsidie aan organisaties worden toegekend mogen zowel in Nederland als in Vlaanderen voor de gehele werking van de organisatie gebruikt worden.⁴⁴⁴⁵

Na het naast elkaar leggen van voorwaarden van de werkingssubsidies en instellingssubsidies is het grootste verschil hoe de overheden de instellingen categoriseren. In Vlaanderen wordt dit aan de hand van het aan te vragen bedrag gedaan en in Nederland is de vestigingsplaats belangrijk. Een ander verschil is dat in Vlaanderen duidelijke targets worden gesteld aan de organisatie, er moet een bepaalde hoeveelheid activiteiten worden georganiseerd en er moet 12,5% eigen inkomsten worden verworven. In Nederland zijn de criteria wat vager, want hoe bepaal je of de artistieke continuïteit wel of niet afhankelijk is van één maker? De besteding van de middelen is bij beide subsidies gelijk. De uitwerking van het middel is dus grotendeels hetzelfde, want de instelling krijgt een bedrag voor het gehele functioneren. Zijn de details over wanneer een instelling in aanmerking komt voor subsidie dan minder van belang? Misschien niet, maar uiteindelijk is voor dit onderzoek het concept van het verstekken van subsidie voor het algehele functioneren van kleine organisaties vanuit de overheid relevant en de verschillen daartussen in Nederland en Vlaanderen. De voorwaarden zijn dan secundair en

⁴² Agentschap Kunsten en Erfgoed (2008): 5.

⁴³ Plasterk (2007): 1.

⁴⁴ Agentschap Kunsten en Erfgoed (2008): 2.

⁴⁵ Ministerie van OCW (2010).

kunnen aangepast worden op specifieke kenmerken van het veld of de eisen van de overheid.

In dit onderzoek worden de concepten instellingssubsidie en werkingssubsidie om bovenstaande redenen aan elkaar gelijk gesteld. De term instellingssubsidie zal gebruikt worden als er over Nederland gesproken wordt en de term werkingssubsidie in het geval van Vlaanderen.

UNESCO-conventie

In 2003 werd in Parijs de *Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage* vastgesteld. Deze conventie is opgesteld om immaterieel cultureel erfgoed te beschermen / waarborgen. Want de processen van de globalisering en sociale transformatie, zoals de toenemende intolerantie, leiden tot ernstige bedreiging van achtergang, verdwijning en vernietiging van immaterieel cultureel erfgoed, zo stelt *UNESCO*. Het verdrag wil de gemeenschappen, groepen en individuen die het erfgoed dragen kansen bieden om dat erfgoed te beschermen, te behouden en te herscheppen en door te geven aan volgende generaties.⁴⁶ Naast het beschermen van erfgoed wil het verdrag ook het denken erover stimuleren en voor internationale samenwerking en hulp zorgen. Het verdrag richt naast een fonds, om de lidstaten financieel te ondersteunen bij de uitvoering van het verdrag, twee internationale lijsten op: de *Representatieve lijst van het immaterieel cultureel erfgoed van de mensheid* en de *Lijst van immaterieel cultureel erfgoed dat dringend bescherming nodig heeft*. De eerstgenoemde lijst is om de zichtbaarheid en een verhoogd bewustzijn van immaterieel erfgoed te bewerkstelligen. De andere lijst is bedoeld om erfgoed dat dringend hulp nodig heeft in de spotlights te zetten en om aan te geven welk immaterieel cultureel erfgoed prioriteit heeft om beschermd te worden.⁴⁷ Om te beoordelen wat op welke lijst gezet mag worden, worden met de inwerkingtreding van het verdrag verschillende comités opgericht.

De *UNESCO*-conventie legt het accent op de rol van de gemeenschappen, groepen en individuen, zij spelen een belangrijke rol bij de productie van immaterieel

⁴⁶ UNESCO (2003): 1.

⁴⁷ Ibidem: 8.

cultureel erfgoed en bepalen hoe ze en of ze iets doorgeven aan de volgende generatie. Lidstaten die de conventie ratificeren zouden in samenspraak met hen een beleid moeten ontwikkelen om het immaterieel (cultureel) erfgoed op de juiste wijze te beschermen / waarborgen. Zo is de lidstaat ook verzekerd van draagvlak onder de bevolking.

Er is wat discussie geweest over de vertaling van het begrip *safeguarding*. Vaak wordt het vertaald als 'beschermen' of 'behouden', maar in principe kan iets immaterieels niet beschermd of behouden worden, hooguit gereproduceerd, na een proces van waardering. Hierdoor stond een groep sceptici op die van mening waren dat de overheid geen belastinggeld mag gebruiken om zoiets dynamisch als immateriële cultuur te bevriezen door het in stand te houden. Dit in acht nemend wordt *safeguarding* gepaster vertaald met meer op de toekomst gerichte woorden zoals 'waarborgen', 'veiligstellen', 'koesteren' en 'gangbaar houden'.⁴⁸ Deze termen impliceren dat er vooral voor gezorgd wordt dat de voorwaarden voor cultuuroverdracht zo gunstig mogelijk zijn, waarin het koesteren van immaterieel erfgoed kan gedijen. Hierin lijkt het overgrote deel van de deelnemers aan de discussie te berusten.

Volkscultuur / immaterieel cultureel erfgoed

Sinds de vernieuwde aandacht voor volkscultuur en immaterieel cultureel erfgoed zijn er ontzettend veel definities bedacht en geformuleerd. De termen 'volkscultuur' en 'immaterieel cultureel erfgoed' worden vaak als synoniemen en door elkaar gebruikt. Een voorbeeld hiervan is hoe UNESCO de begrippen *traditional culture and folklore* (in het Nederlands vertaald als volkscultuur) in een beleidstekst uit 1989 bijna geruisloos verwisselde voor *intangible cultural heritage* (in het Nederlands vertaald als immaterieel cultureel erfgoed) in 2003 bij het opstellen van de *UNESCO*-conventie.⁴⁹ Ook de plotselinge naamsverandering van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur dat nu het 'Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed' (VIE) heet,

⁴⁸ Dibbits e.a. (2011): 100.

⁴⁹ Schauvliege (2010): 10.

duidt erop dat hetgeen waar momenteel aandacht voor is moeilijk in een term te vangen is.

Deze problematiek werd ook gesignaleerd door vier onderzoekers, werkzaam bij het Meertens Instituut en het VIE, en zij schreven *Immaterieel erfgoed en volkscultuur. Almanak bij een actueel debat*. Zij schreven dit boekje met name voor beleidsmakers omdat het naar hun idee '(...) vooral belangrijk is dat beleidsmakers inzicht hebben in de context waarbinnen discussies over volkscultuur en immaterieel erfgoed zich afspelen (...)'⁵⁰. In de almanak wordt gesteld dat de begrippen volkscultuur en immaterieel cultureel erfgoed elkaar inhoudelijk sterk overlappen. Wel merken ze op 'dat in het debat over immaterieel erfgoed de focus wat meer op de culturele verschijnselen zelf, op het verschijnsel erfgoed en toegepast op de Unescoconventie ligt, terwijl het in het debat over volkscultuur meer over mensen, cultuurparticipatie, (nationale) identiteiten en sociale cohesie gaat'⁵¹. Omdat de begrippen inhoudelijk overlappen en dit onderzoek over het beleid van Nederland en Vlaanderen gaat waar beide begrippen veelvuldig voorkomen in het onderzoeksmateriaal, kies ik ervoor om te spreken over volkscultuur én immaterieel cultureel erfgoed. De recente bewegingen die zich hebben voorgedaan in het cultuurbeleid richten zich zowel op de *UNESCO*-conventie als op cultuurparticipatie, een keuze tussen volkscultuur of immaterieel cultureel erfgoed zou te veel belangrijke informatie buiten het blikveld van dit onderzoek laten vallen. Dit is overigens ook waar de schrijvers van de almanak voor kiezen, vandaar dat zij het boekje de titel 'Volkscultuur en immaterieel erfgoed' hebben gegeven.

De keuze om beide termen samen te hanteren neemt niet weg dat het belangrijk is om beide term te voorzien van een eigen definitie:

Immaterieel cultureel erfgoed zijn die cultuuruitingen (sociale praktijken, voorstellingen, uitdrukkingen, kennis, vaardigheden en representaties) die mensen van huis uit hebben meegekregen, die zij zich eigen hebben gemaakt, en die zij op hun

⁵⁰ Dibbits e.a. (2011): 20.

⁵¹ Ibidem: 8.

beurt aan een volgende generatie willen overdragen, al dan niet in een aangepaste vorm.⁵²⁵³

Volkscultuur verwijst naar het geheel van cultuuruitingen die als wezenlijk worden ervaren voor specifieke groepen, steeds onder verwijzing naar traditie, verleden en nationale, regionale of lokale identiteiten.⁵⁴

In deze scriptie zal immaterieel cultureel erfgoed afgekort worden als i.c.e..

⁵² Dibbits e.a. (2011): 35-36.

⁵³ UNESCO (2003): 2-3.

⁵⁴ Dibbits e.a. (2009): 69-70.

HOOFDSTUK 2: HET IMMATERIEEL CULTUREEL ERFGOED EN VOLKSCULTUURLANDSCHAP

2.1 In Nederland

Spelers met een sleutelrol

In het volkscultuurveld in Nederland zijn het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed (VIE), het Meertens Instituut, het Nederlandse Openluchtmuseum (NOM) en het Fonds voor Cultuurparticipatie de vier belangrijkste landelijke instellingen. Het VIE ontsluit en promoot de (historische) achtergronden van het dagelijks leven en het immaterieel erfgoed. Het centrum ondersteunt organisaties op het terrein van volkscultuur, regionale geschiedenis, folklore en volkskunst. Het wordt in de periode 2009-2012 gesubsidieerd door het Ministerie van OCW binnen de basisinfrastructuur.⁵⁵ Het Meertens Instituut is een onderzoeksinstituut dat zich bezighoudt met de bestudering en documentatie van de Nederlandse taal en cultuur. Centraal staan de verschijnselen die het alledaagse leven in onze samenleving vormgeven. Het Meertens Instituut is onderdeel van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.⁵⁶ Het Nederlandse Openluchtmuseum wil de interesse in de geschiedenis van het dagelijks leven in Nederland stimuleren en daarmee respect en begrip kweken voor ons eigen en andermans culturele erfgoed en identiteit. Dit doet het NOM door de geschiedenis van het dagelijks leven in tentoonstellingen te vangen en deze aan haar bezoekers te tonen.⁵⁷ Ook het NOM wordt in de periode 2009-2012 gesubsidieerd door het Ministerie van OCW binnen de basisinfrastructuur.⁵⁸ Het Fonds voor Cultuurparticipatie is het cultuurfonds dat volkscultuur en i.c.e. onder haar hoede heeft. Zij subsidieert i.c.e. en volkscultuurprojecten en is vooral ook actief in het onder de aandacht brengen en aanzwengelen van het debat over deze niche in het cultuurspectrum.

⁵⁵ Nederlands Centrum voor Volkscultuur (2010a).

⁵⁶ Meertens Instituut (2011).

⁵⁷ Van 't Hull (ed.) (2011): 8.

⁵⁸ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2008): 6.

Het veld onderzocht: cijfers en karakterisering

Het cultuurveld van Nederland kent tussen de 5.000 en 6.000 actieve i.c.e. en volkscultuurorganisaties. Deze telling bevat zowel verenigingen die reflectief bezig zijn met i.c.e. en volkscultuur als verenigingen die aan actieve volkscultuurbeoefening doen.⁵⁹ Een voorbeeld van een volkscultuurorganisatie in Nederland is de Federatie van Folkloristische Groepen in Nederland (FFGN). De doelstelling van de FFGN is 'het opwekken van begrip voor- en belangstelling in- de oude Nederlandse volkscultuur en de bevordering daarvan, met name zoals deze volkscultuur tot uiting komt in muziek en dans, volkskunst, streektaal, ambacht, gildewezen, spel en sport'.⁶⁰ Dit doet de Federatie door het geven van adviezen, stimuleren van scholing en het onderhouden van een netwerk. Bij de FFGN zijn honderden folkloerverenigingen aangesloten.

Het VIE heeft vrij recentelijk een behoeftepeiling uitgevoerd in de volkscultuursector. Tijdens bijeenkomsten en via mondelinge enquête zijn in maart en april 2010 de behoeften onder volkscultuurorganisaties in beeld gebracht en geanalyseerd. Dit resulteerde in een twaalfstal behoeften. De belangrijkste staan hieronder:

- Verbetering van het imago – er is behoefte aan goede promotiemiddelen en aan nieuwe presentatievormen om dit imago bij te stellen.
- Vergrijzing aanpakken – er is behoefte aan creatieve plannen om nieuwe generaties binnen te halen.
- Verbeteren van bestuurlijke kwaliteiten – er is behoefte aan scholing in projectmatig werken.
- Subsidies werven – er is behoefte aan scholing in het werven van subsidies en aan mogelijkheden om kleine subsidies aan te vragen.
- Vrijwilligersmanagement – er is behoefte aan scholing wat betreft vrijwilligersmanagement.
- Nieuwe presentatievormen en collectiebeheer – er is behoefte aan een budget om professionals (creatieve denkers, regisseurs, collectiebeheerders) in te huren.

⁵⁹ Nederlands Centrum voor Volkscultuur (2010b): 2.

⁶⁰ Federatie van Folkloristische Groepen Nederland (2010).

- Bereiken nieuwe doelgroepen – er is behoefte om ervaringen uit te wisselen over het bereiken van nieuwe doelgroepen en om hierop te reflecteren, bijvoorbeeld met organisaties die hier veel ervaring mee hebben.⁶¹

De algemene tendens van deze behoeften toont aan dat de sector professionele competenties nodig heeft op het gebied van marketing en management.

In 2010 hebben Kees Vuyk en Helma Geerlings in opdracht van het Fonds voor Cultuurparticipatie onderzoek gedaan naar wat er de afgelopen jaren sinds de introductie van de term ‘volkscultuur’ in het Nederlandse cultuurbeleid gebeurd is, zowel op bestuurlijk en beleidsmatig niveau als in het betrokken werkveld en in het maatschappelijk debat. Hierbij schonken zij bijzondere aandacht aan de vraag hoe gemeentes en provincies als uitvoerders van het volkscultuurbeleid met dit thema aan de slag gegaan zijn.⁶² Hun belangrijkste conclusie luidt dat volkscultuur inmiddels van haar stoffige imago af is. Volkscultuur heeft volgens Vuyk en Geerlings bewezen dat het de potentie heeft om uit te groeien tot een vitaal thema van het cultuurbeleid. De houding van de pers speelde hierin een rol:

Naarmate het beleid voor volkscultuur concreter werd en steeds meer projecten onder deze vlag werden uitgevoerd, veranderde de houding van de pers. Verhield zij zich aanvankelijk kritisch – zo niet cynisch – tot het thema volkscultuur, de projecten kregen een veel positiever onthaal. Volkscultuur bleek een soms boeiende inspiratiebron voor kunstprojecten, die zowel in de kunstwereld als daarbuiten een publiek vonden. Ook de groeiende aandacht voor tradities, mede gestimuleerd door het volkscultuurbeleid kon op positieve reacties in de pers rekenen.⁶³

Twee institutionele spelers in het veld waren volgens hen vooral belangrijk bij de ontwikkeling van volkscultuur als beleidsthema: het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed en de Mondriaan Stichting. Het VIE ontpopte zich tot belangrijk adviseur van het gehele veld inclusief gemeentes en provincies. Vuyk en

⁶¹ Nederlands Centrum voor Volkscultuur (2010c): 1-6.

⁶² Geerlings & Vuyk (2010): 3.

⁶³ Ibidem: 63.

Geerlings noemen de Mondriaan Stichting een pleitbezorger 'voor een nauwe betrokkenheid van het kunstenveld bij de uitvoering van het beleid'.⁶⁴

2.2 In Vlaanderen

Spelers met een sleutelrol

Er zijn drie belangrijke spelers in Vlaanderen op het gebied van volkscultuur en immaterieel cultureel erfgoed: FARO - Vlaams Steunpunt voor cultureel erfgoed, Volkskunde Vlaanderen en Tapis Plein. FARO is een 'dienstverlenende organisatie die een intermediaire rol vervult tussen het cultureel-erfgoedveld en de overheid, en die als doel heeft cultureel-erfgoedorganisaties, lokale en provinciale besturen en beheerders van cultureel erfgoed te ondersteunen en de ontwikkeling van het cultureel-erfgoedveld te stimuleren'.⁶⁵ FARO functioneert vaak als raadgever aan de overheid, met name aan het Agentschap Kunsten en Erfgoed, maar is internationaal gezien ook een belangrijke speler. Volkskunde Vlaanderen werd in het verleden gesubsidieerd als 'erkende volkscultuur organisatie' binnen het Volkscultuurdecreet. Nu is Volkskunde Vlaanderen geëvolueerd tot een organisatie die de i.c.e. en volkscultuursector in kaart wil brengen en op de kaart wil zetten. Hierbij is zij het aanspreekpunt voor verenigingen en organisaties die Volkskunde Vlaanderen ondersteunt in hun dagelijkse werking.⁶⁶ Tapis Plein is een projecthuis voor actueel en alledaags erfgoed en ondersteunt en adviseert verenigingen en organisaties bij het opzetten van verrassende en creatieve projecten om nieuwe doelgroepen in aanraking te laten komen met erfgoed in al haar verschijningsvormen.⁶⁷

Het veld onderzocht: cijfers en karakterisering

In Vlaanderen zijn enkele onderzoeken gedaan om het volkscultuurveld in kaart te brengen. 'Project Alpha' in 2003 uitgevoerd door het toenmalige Vlaams Centrum voor Volkscultuur wordt gezien als het meest toonaangevende en grootschalige onderzoek. Het deelrapport 'Erfgoedverenigingen en volkscultuur ontcijferd' (2003) is

⁶⁴ Geerlings & Vuyk (2010): 61.

⁶⁵ Van Leeuwen & Walterus (2011): 6.

⁶⁶ Volkskunde Vlaanderen (2011).

⁶⁷ Strouken (ed.) (2010): 23.

een belangrijk onderdeel hiervan. Daarin staat geschreven dat Vlaanderen toentertijd omstreeks 2.000 actieve (volkscultuur) verenigingen bezat.⁶⁸ In deze telling zijn papieren verenigingen (passieve verenigingen) en verenigingen met een meer tijdelijk karakter niet meegenomen. Naast het in kaart brengen van het volkscultuurveld komen in 'Project Alpha' ook moeilijke kwesties voor de volkscultuursector aan bod, zoals de vergrijzing. Deze problematiek wordt als 'dubbel' ervaren in de volkscultuursector. Aan de ene kant liggen er kansen omdat de vrijwilligersmarkt daardoor groter wordt, aan de andere kant betekent dit dat het verenigingsleven een grote kaalslag te wachten staat. De Vlamingen zelf zien de vergrijzing niet als probleem maar vooral als kans om deze nieuwe groep 55-plussers te betrekken bij 'de studie van en de zorg voor lokale geschiedenis en allerlei vormen van erfgoedzorg'.⁶⁹ Door deze groep zijn er ook meer handen vrij voor het werven van nieuwe, jonge leden.

Uit 'Project Alpha' blijkt dat rond 2000 51% van de bevolking in Vlaanderen tussen de 18 en 75 jaar actief lid is van een vereniging op het gebied van i.c.e. en volkscultuur. 22% is zelfs actief lid van minstens twee verenigingen. Een belangrijke factor in deze hoge participatiecijfers is de gewijzigde perceptie en waardering van het brede verenigingsleven dat als middenveld kan worden beschouwd: 'Daar waar de houding in de jaren 1980 en 1990 varieerde tussen onverschilligheid en vijandigheid, wordt het middenveld aan het begin van de 21^e eeuw geconfronteerd met de erkenning van het bestaansrecht, nut, maatschappelijk en democratisch potentieel.'⁷⁰ De verklaring hiervoor vinden de onderzoekers in Pierre Bourdieus 'sociaal kapitaal': de rijke volkscultuursector fungeert als een soort lijm die vele Vlamingen met elkaar verbindt. Een enquête van het Nederlandse onderzoeksbureau *Significant* toont nogmaals aan dat de omvang van de sector en de verenigingen niet mag worden onderschat: 22% van de verenigingen blijkt meer dan 400 leden te tellen, 60% meer dan 150 leden. Slechts 19% bestaat uit groepjes van minder dan 50 leden, gemiddeld zijn er 277 leden per vereniging.⁷¹ Uit de cijfers blijkt ook dat de ledenaantallen

⁶⁸ Walterus (2003): 31.

⁶⁹ Jacobs & Walterus (2003): 9.

⁷⁰ Ibidem: 6.

⁷¹ Ibidem: 7.

alsmaar blijven stijgen. Kortom, Vlaanderen heeft een omvangrijke volkscultuursector met een breed verenigingsleven, die ook een belangrijke sociale functie heeft, maar ook een woelig verleden, zoals uit het onderzoek van Van der Hoeven bleek.

2.3 Vergelijkende analyse

Als het Vlaamse en het Nederlandse i.c.e. en volkscultuurlandschap naast elkaar worden gelegd vallen de volgende punten op:

1. Het Vlaamse landschap is rijker en meer uitgekristalliseerd dan dat van Nederland.
2. Het Vlaamse verenigingsleven heeft een belangrijke sociale functie met een dominant verleden, in Nederland is dit minder.
3. In Nederland is een gebrek aan (bestuurlijke) competenties, in Vlaanderen lijkt dit niet zo te zijn.

Ten eerste valt het direct op dat in Vlaanderen een sterk netwerk bestaat van immaterieel cultureel erfgoed en volkscultuurorganisaties. Het veld is zichtbaar en toegankelijk, door de gelijkmatige spreiding over Vlaanderen en het lokaalgerichte karakter. Aan de basis van dit solide netwerk liggen – zoals Quirine van der Hoeven in haar onderzoek al opmerkte⁷² – de cultuurcentra die vanaf de jaren '70 werden opgericht door geheel Vlaanderen. In Nederland is het veld moeilijk vangbaar. Alleen het VIE heeft het veld goed in beeld, zij is immers al vanaf 1984 actief. Maar doordat het VIE het lange tijd aan middelen ontbrak, kon zij veld niet goed zichtbaar maken.⁷³ In Nederland heeft er minder netwerkvorming plaatsgevonden, waardoor het veld een versnipperde indruk maakt. Het VIE is de laatste jaren bezig geweest om samenwerking (en tegelijkertijd ook netwerkvorming) te stimuleren, maar dit proces heeft tijd nodig. Hierdoor is dus een duidelijk verschil te zien tussen de velden in Nederland en Vlaanderen.

⁷² Van der Hoeven (2005): 141.

⁷³ Strouken (juni 2010).

Ten tweede lag het Vlaamse verenigingsleven sterk verankerd in de verzuiling die in Vlaanderen tot ver in de twintigste eeuw duurde. Dit heeft ervoor gezorgd dat het verenigingsleven in Vlaanderen, meer nog dan in Nederland, een belangrijke sociale functie heeft. Uiteraard heeft de verzuiling in Nederland ook een rol gespeeld, maar deze veroorzaakte niet een dergelijke verdeeldheid in de cultureel erfgoed sector als in Vlaanderen. In Nederland zette de ontzuiling ook eerder in dan in Vlaanderen.⁷⁴ De Vlaamse participatiecijfers liegen er dan ook niet om: meer dan de helft van de Vlamingen is lid van een vereniging in de i.c.e. en volkscultuursector. In Nederland ligt dit percentage een stuk lager.⁷⁵

Ten derde blijkt uit de behoeftepeiling die het VIE heeft uitgevoerd dat het Nederlandse veld verlegen zit om competenties op het gebied van marketing en management. Belangrijk hierbij is het bereiken van nieuwe doelgroepen. Dat de betreffende sector in Nederland kampt met een oubollige imago bleek zodra het thema volkscultuur populair werd: de media waren onverbiddelijk. Langzaamaan verandert dit, want zoals Vuyk en Geerlings al stelden hebben i.c.e. en volkscultuur potentie om uit te groeien tot een vitaal beleidsthema. Maar het is wel duidelijk dat de sector hulp nodig heeft bij hoe zij zich naar buiten toe presenteert. In Vlaanderen ligt dit anders, daar is de sector al langere tijd populair. Hierdoor zijn de netwerken van verenigingen al meer geoliede machines en zij hebben al langer de tijd gehad om de benodigde competenties op te bouwen. Ook de subsidies waarop de organisaties en verenigingen aanspraak konden en kunnen maken in Vlaanderen hebben hierbij geholpen. Hier wordt in hoofdstuk vier dieper op ingegaan.

⁷⁴ Van der Hoeven (2005): 148.

⁷⁵ Strouken (juni 2010).

HOOFDSTUK 3: SUBSIDIE-INSTRUMENTEN VAN HET CULTUURBELEID IN NEDERLAND EN VLAANDEREN

3.1 Subsidie-instrumenten Nederland

Basisinfrastructuur

In 2008 is de Basisinfrastructuur (BIS) ingevoerd in het Nederlandse subsidiebestel. Deze systematiek is erop gestoeld een betere balans tussen aanbod, distributie en afname; de rol- en taakverdeling tussen rijk, provincie en gemeenten; de rol van het (kunstvak)onderwijs; publiekprivate samenwerking; invloeden van sociale regelgeving en 'alle andere gewichtige omgevingsfactoren' te brengen.⁷⁶

Hoe werkt de Basisinfrastructuur? Het rijk heeft vooraf vastgesteld hoeveel instellingen per categorie (toneelgezelschap, dansgezelschap, presentatie-instelling et cetera) een instellingssubsidie kunnen ontvangen en vervolgens kunnen de culturele instellingen hun subsidieaanvraag indienen. Na het verstrijken van de aanvraagtermijn adviseert de Raad voor Cultuur welke instellingen binnen het stramien van de BIS gesubsidieerd kunnen worden. Voor de subsidieperiode 2009-2012 was de subsidiëring ingedeeld in drie categorieën: instellingen met een langjarig subsidieperspectief, cultuurfondsen en instellingen die een vierjarige instellingssubsidie ontvingen. Onder druk van de bezuinigingen is de BIS voor de komende subsidieperiode (2013-2016) sterk vereenvoudigd. Het verschil tussen instellingen met een langjarige subsidieperspectief en de vierjarige instellingssubsidie is verdwenen. Het aantal cultuurfondsen is teruggelopen van zeven tot vijf en ook het totale aantal instellingen dat in de periode 2013-2016 binnen de BIS gesubsidieerd kan worden is gekrompen tot 48.⁷⁷ De vorige subsidieperiode, 2009-2012, bestond de BIS uit 183 instellingen.

Op 1 maart 2010 brengt de Raad voor Cultuur op verzoek van minister Plasterk een eerste evaluatie uit over de BIS. Deze evaluatie gaat over de eerste versie van de BIS zoals deze voor de periode 2009-2012 gold. De Raad is gematigd

⁷⁶ D'Ancona, Hedy e.a. (2006): 5-6.

⁷⁷ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2011a).

positief over de invoering van de BIS, al stelt hij wel dat het eigenlijk nog te vroeg is om de werking van de BIS te beoordelen. Volgens de raad maakt de Basisinfrastructuur duidelijk welke functies essentieel zijn om de Nederlandse cultuursector een fundament te geven. Ook de verdeling in en afbakening van de drie categorieën zorgt voor een helderheid die zeer wenselijk was in het subsidiebestel.⁷⁸ In de Basisinfrastructuur ligt daarnaast duidelijk dan voorheen het rijkscultuurbeleid verankerd. En omdat het algemene rijkscultuurbeleid en het beleid dat zich richt op de concrete instellingen sterker met elkaar verbonden zijn, denkt de Raad voor Cultuur dat dit cultuurbeleid ook meer dan voorheen inzet kan worden van het politieke debat. De Raad ziet deze punten als belangrijke doelen van het nieuwe systeem.⁷⁹ Maar de Raad stelt daarnaast ook dat alle betrokken partijen zich nog verder moeten inspannen om het nieuwe subsidiesysteem te finetunen. Zo beschrijft de Raad ook een aantal aspecten van de BIS die nog niet optimaal zijn. Ten eerste is het streven om de procedure van de systematiek sterk te verkorten niet behaald. De Raad vraagt zich af of de procedure van de basisinfrastructuur wel verkort kan worden zonder dat een kwaliteitsafname het gevolg is.⁸⁰ Bovendien constateerde het adviesorgaan dat de BIS niet goed aan sloot bij de instellingen in de archiefsector, de erfgoedsector en de internationale festivals. Daardoor kon er geen sprake zijn van een evenwichtige aandacht voor alle deelgebieden waarover de Raad adviseert. Ook waren sommige deelcategorieën te nauw beschreven, waardoor de open intekening in de praktijk slechts schijn was.⁸¹ Ten slotte zou er volgens de Raad ook plaats moeten zijn in de BIS voor een aantal instellingen dat verantwoordelijk is voor de instandhouding van de oude muziek en het moderne muziekrepertoire.⁸² Zo schetst de Raad voor Cultuur een genuanceerd beeld van de eerste anderhalf jaar werken met de Basisinfrastructuur.

Kritiek die vanuit de culturele instellingen kwam was dat de BIS toch nog een hiërarchie impliceert, terwijl de nieuwe systematiek dit eigenlijk weg had moeten nemen. Uit interviews met mensen uit het veld is gebleken dat instellingen denken dat

⁷⁸ Swaab & Weeda (2010): 3.

⁷⁹ Ibidem: 4.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ Ibidem: 5.

⁸² Ibidem: 6.

een plekje binnen de BIS toch meer status en zekerheid biedt dan gesubsidieerd worden door een fonds. Een reden hiervoor blijkt te zijn dat instellingen in de BIS een functie vervullen die een zekere mate van continuïteit veronderstelt, terwijl bij een fonds hoofdzakelijk het artistiek functioneren van een instellingen de grondslag voor de subsidiëring is.⁸³ De Raad voor Cultuur benadrukt als reactie hierop dat:

(..) hij ervan uitgaat dat instellingen zich iedere vier jaar opnieuw moeten en kunnen intekenen op een functie in de basisinfrastructuur. Het feit dat de functies in de subsidieregeling vastliggen, wil namelijk niet zeggen dat de instellingen die die functies nu vervullen, dat ook tot in lengte der dagen zullen doen.(...) De flexibiliteit van de BIS biedt de garantie dat iedere vier jaar opnieuw beoordeeld kan worden welke instellingen daaraan optimaal invulling kunnen geven.⁸⁴

De flexibiliteit van de BIS is, zoals de Raad voor Cultuur stelde, behouden gebleven door de beslissing om het concept van de 'instellingen met een langjarige subsidieperspectief' te laten vervallen. Geen enkele instelling is voor meer dan vier jaar 'veilig'. Iedere instelling die kans wil maken op instellingssubsidie moet elke vier jaar weer gewoon een aanvraag indienen.

Cultuurfondsen

Een ander belangrijk subsidie-instrument van de Nederlandse overheid zijn de cultuurfondsen. Zoals net beschreven vallen deze fondsen onder de Basisinfrastructuur, maar zij functioneren als autonome organisaties. Hordijk constateerde in haar onderzoek al dat de fondsen vanaf de tweede helft van de jaren tachtig verschenen.⁸⁵ De overheid stelde deze fondsen in om subsidie te verstrekken aan specifieke cultuuruitingen. De subsidieregelingen die de cultuurfondsen dragen zijn door de minister van Cultuur goedgekeurd. Omdat de fondsen dichter op de sector staan die zij subsidiëren, vervullen zij een cruciale rol bij de uitvoering van het cultuurbeleid van de rijksoverheid. De fondsen hebben zelfstandige bevoegdheid om subsidie te verstrekken en dit ligt in lijn met het cultuurpolitieke uitgangspunt dat het

⁸³ Swaab & Weeda (2010): 9.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Hordijk (2011): 20.

geen taak van de overheid is om een inhoudelijk oordeel over de kwaliteit van kunst en cultuur te geven.⁸⁶ Maar ook de fondsen zelf beoordelen niet of een project kwalitatief goed genoeg is om te subsidiëren, daarvoor hebben zij adviescommissies waarin externe deskundigen zitting nemen. Deze deskundigen, soms wetenschappelijk onderlegd in het vakgebied maar vaak ook afkomstig uit het werkveld, beoordelen de subsidieaanvragen die binnenkomen bij de fondsen. Vervolgens geven zij het fonds een advies over welke aanvraag het fonds wel of niet zou moeten honoreren. Dit advies is niet bindend, maar in de praktijk wordt vrijwel nooit afgeweken van dit advies. Op dit moment telt Nederland zeven cultuurfondsen: Fonds Podiumkunsten, Fonds voor Cultuurparticipatie, Nederlands Letterenfonds, Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst, Mondriaan Stichting, Stimuleringsfonds voor Architectuur en het Nederlands Fonds voor de Film. De komende beleidsperiode worden dit er vijf.

De cultuurfondsen verstrekken verschillende soorten subsidies, van projectsubsidies tot subsidies voor individuele kunstenaars. Eerder was er ook de mogelijkheid om bij sommige fondsen een vierjarige instellingssubsidie aan te vragen, maar recentelijk heeft de overheid besloten dat fondsen dit soort subsidie niet meer mogen verstrekken.⁸⁷ Hierdoor heeft het onderscheid en de taakverdeling tussen het ministerie van OCW en de cultuurfondsen zich meer afgetekend. De jaarlijkse budgetten van de fondsen variëren van twee miljoen (Stimuleringsfonds voor Architectuur) tot bijna zestig miljoen (Fonds Podiumkunsten).⁸⁸

Nederlandse cultuursubsidie in cijfers

In de periode 2009-2012 worden 183 instellingen gesubsidieerd binnen de basisinfrastructuur voor een totaal bedrag van 539.824.576 euro.⁸⁹

In de tabel op de volgende pagina is de onderverdeling van gesubsidieerde instellingen te zien:

⁸⁶ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2011b).

⁸⁷ Zijlstra (2010): 4.

⁸⁸ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2008): 5.

⁸⁹ Ibidem: 1-16.

Categorie	Aantal instellingen
Vierjarige instellingssubsidies	123 instellingen
Instellingen met langjarig subsidieperspectief	53 instellingen
Fondsen	7 instellingen
TOTAAL	183 instellingen ⁹⁰

In onderstaande tabel is de verdeling van middelen gespecificeerd:

Categorie	Bedrag in euro
Vierjarige instellingssubsidies	97.195.160
Instellingen met langjarig subsidieperspectief	293.359.030
Fondsen	149.270.386
TOTAAL	539.824.576 ⁹¹

3.2 Trends Nederlandse rijkssubsidiëring

Basisinfrastructuur 2009-2012 (en 2013-2016) vergeleken met Cultuurnota 2005-2008:

Meer naar minder

In de periode 2005-2008 werden 433 instellingen⁹² gesubsidieerd binnen de Cultuurnota voor een totaal bedrag van 396,8 miljoen euro⁹³. Door deze cijfers van de Cultuurnota 2005-2008 te vergelijken met de cijfers van de Basisinfrastructuur voor de periode 2009-2012 (en 2013-2016 voor zover er al informatie bekend is), kan geconstateerd worden dat het rijk minder instellingssubsidies is gaan verstrekken aan culturele organisaties terwijl het cultuurbudget om instellingen te subsidiëren gegroeid is. De tendens die zichtbaar is, is die van verantwoordelijkheid herverdelen. Het rijk subsidieert minder instellingen en verwijst instellingen vaker door naar de fondsen of de andere overheden. Daarnaast kregen een select aantal instellingen tijdens de subsidieperiode 2009-2012 een soort zekerheid geboden: zij zijn de instellingen met een langjarig subsidieperspectief, de 'boegbeelden van de

⁹⁰ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2008): 1-16.

⁹¹ Ibidem.

⁹² Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2004): bijlage 1.

⁹³ Ibidem: 50.

Nederlandse cultuur'. Zij zouden niet telkens subsidie opnieuw aan hoeven te vragen maar zouden om de vier jaar worden gevisiteerd. In 2009 heeft er voor de eerste maal een visitatie plaatsgevonden. Hoewel sommige sectorinstituten matig scoorden bij deze eerste visitatie⁹⁴, is het niet duidelijk welke consequenties daaraan verbonden zouden zijn. De Raad voor Cultuur constateert in haar eerste evaluatie dan ook dat het systeem van visitatie zoals dat op dat moment is ingesteld niet volstaat.⁹⁵ Hoe dan ook, met ingang van subsidieperiode 2013-2016 verdwijnt het principe 'instellingen met een langjarige subsidieperspectief' en is er geen sprake meer van het visitatiesysteem. Elke instelling moet dan iedere vier jaar weer een nieuwe aanvraag indienen. Het budget van de fondsen is ten opzichte van 2005-2008 weer een stukje gegroeid en de instellingen die een vierjarige subsidie hebben weten te bemachtigen krijgen ook de noemer 'onderdeel van de Nederlandse Basisinfrastructuur'.

Uit recent onderzoek is gebleken dat de gemeenten en de fondsen (met name het Fonds Podiumkunsten) in grote problemen zijn gekomen door de Basisinfrastructuur.⁹⁶ Hoewel een doel van deze nieuwe subsidiesystematiek was om de taakverdeling tussen de verschillende overheden te verbeteren, is dit tot nu toe nog niet geheel geslaagd. Dit komt gedeeltelijk doordat de BIS nog niet helemaal is uitgekristalliseerd omdat het een nieuw systeem is, maar ook doordat het Rijk minder instellingen structureel aan zich wil binden en de verantwoordelijkheden om bijvoorbeeld dansgezelschappen te subsidiëren bij gemeenten of het Fonds Podiumkunsten neerlegt. Dit overviel deze partijen en daardoor moest er extra budget worden vrijgemaakt (gemeenten) en zijn er harde keuzes gevallen (Fonds Podiumkunsten).⁹⁷

Kortom, de Nederlandse overheid vecht voor een meer onafhankelijke houding van de cultuursector. De overheid wil dat instellingen veel meer zelf inkomsten verwerven. Het subsidie-instrument dat rechtstreeks door de Nederlandse overheid wordt verstrekt is instellingssubsidie en is daarmee de enige partij op landelijk niveau die deze subsidiesoort verstrekt. De Nederlandse overheid heeft cultuurfondsen

⁹⁴ Lagendijk e.a. (2010): 29.

⁹⁵ Swaab & Weeda (2010): 6.

⁹⁶ Versteeg e.a. (2010): 27.

⁹⁷ Ibidem: 28.

ingesteld om de meer specifieke subsidieregelingen aan te bieden. Zij bieden een gevarieerd aanbod van subsidieregeling aan. In Nederland wordt op rijksniveau dus een instrumentarium gehanteerd dat een duidelijke tweedeling kent: subsidiëring rechtstreeks van het ministerie van OCW en subsidiëring door de cultuurfondsen.

3.3 Subsidie-instrumenten Vlaanderen

Decreten: Kunstendecreet, Cultureel-erfgoeddecreet en Participatiedecreet

De afgelopen tien jaar zijn er flinke veranderingen doorgevoerd in het cultuurbeleid van Vlaanderen. In 2004 wordt het Kunstendecreet ontwikkeld en dit decreet treedt in 2006 in werking. Daarnaast doet een andere verandering zich voor: in 2008 komen drie decreten (Volkscultuurdecreet, Archiefdecreet en het Erfgoeddecreet) samen tot één overkoepeld decreet, het Cultureel-erfgoeddecreet. In datzelfde jaar wordt het Participatiedecreet opgericht. Dit decreet is, anders dan het Kunstendecreet en Cultureel-erfgoeddecreet, ondergebracht bij het Agentschap Sociaal-Cultureel Werk. In dit onderzoek zullen enkel deze drie decreten in ogenschouw worden genomen, omdat deze inhoudelijk overeenkomen met wat in Nederland onder cultuur(beleid) verstaat.

Binnen het Kunstendecreet worden verschillende soort subsidies verschaft: subsidies aan organisaties, subsidies aan kunstenaars, subsidies voor publicaties en subsidies voor opnameprojecten. Bij de subsidies aan organisaties is een onderverdeling gemaakt in werkingssubsidies en projectsubsidies. Bij het agentschap kan een werkingssubsidie voor een periode van twee jaar aangevraagd worden.⁹⁸ De projectsubsidie is een subsidie voor een in tijd en opzet afgebakend project. Per jaar zijn daarvoor twee momenten waarop projectsubsidie kan worden aangevraagd, twee rondes zogezegd.⁹⁹ Er zijn een drietal subsidie mogelijkheden voor kunstenaars: ontwikkelingsgerichte beurzen, projectsubsidie en creatieopdrachten. Ontwikkelingsgerichte beurzen ondersteunen de ontwikkeling van de kunstenaarsloopbaan. Projectsubsidies aan kunstenaars zijn gericht op tastbare resultaten. En de subsidies voor creatieopdrachten kunnen worden toegekend aan de

⁹⁸ Agentschap Kunsten en Erfgoed (2011a): 2.

⁹⁹ Agentschap Kunsten en Erfgoed (2011b): 2.

opdrachtgever ter ondersteuning van de creatie en presentatie van nieuwe werken op het gebied van beeldende kunst, muziek en podiumkunsten.¹⁰⁰ Binnen de subsidies voor publicaties is een onderverdeling gemaakt in subsidies voor periodieke publicatie en niet-periodieke publicaties. Het Agentschap ondersteunt algemeen culturele en kunstkritische publicaties. Dit betekent concreet het subsidiëren van tijdschriften voor twee of vier jaar (periodieke publicaties) en het verlenen van subsidies aan uitgevers van boeken in het niet-literaire segment (niet-periodieke publicaties).¹⁰¹¹⁰² Ten slotte zijn er de subsidies voor opnameprojecten. Met opnameprojecten wordt de registratie van artistieke uitvoeringen en kunsteducatieve activiteiten bedoeld: geluidsoptnamen of audiovisuele opnamen.¹⁰³

Het Cultureel-erfgoeddecreet stelt net als het Kunstendecreet werkingssubsidies beschikbaar, maar dan voor organisaties die niet onder de kunsten vallen, maar onder cultureel erfgoed. Daarnaast kan er in het kader van het Cultureel-erfgoeddecreet subsidie worden aangevraagd voor cultureel-erfgoedconvenanten, is er projectsubsidie beschikbaar en worden publicaties ondersteund. De subsidie die aangevraagd kan worden voor cultureel-erfgoedconvenanten is voor lokale besturen om het ontwikkelen van lokaal cultureel-erfgoedbeleid te stimuleren en ervoor te zorgen dat bij alle acties die de gemeente onderneemt rekening gehouden wordt met de zorg voor en ontsluiting van cultureel erfgoed.¹⁰⁴ De projectsubsidies zijn bedoeld voor projecten die de zorg en ontsluiting van cultureel erfgoed ondersteunen. Er wordt expliciet vermeld dat projectsubsidies niet alleen voorbehouden zijn voor grote projecten, een klein project maakt ook kans op rijkssubsidie. De subsidies voor publicaties zijn net als in bij het Kunstdecreet voor periodieke en niet-periodieke publicaties. De publicaties moeten uiteraard de reflectie op en kennis over cultureel-erfgoed stimuleren en verspreiden.¹⁰⁵¹⁰⁶

¹⁰⁰ Agentschap Kunsten en Erfgoed (2010a): 3-4.

¹⁰¹ Agentschap Kunsten en Erfgoed (2011c): 2.

¹⁰² Agentschap Kunsten en Erfgoed (2011d): 2-3.

¹⁰³ Agentschap Kunsten en Erfgoed (2010b): 2.

¹⁰⁴ Agentschap Kunsten en Erfgoed (2011e): 6.

¹⁰⁵ Agentschap Kunsten en Erfgoed (2011f): 3.

¹⁰⁶ Agentschap Kunsten en Erfgoed (2011g): 3.

Het Participatiedecreet stelt subsidies beschikbaar voor projecten voor (educatie van) zogenaamde kansengroepen, werkingssubsidies voor een select groepje participatie-instellingen en hobbyverenigingen, subsidies om netwerken in armoedebestrijding op te zetten en heeft een regeling waarbij gemeenten de titel ‘Cultuurgemeente’ of ‘Sportgemeente’ van Vlaanderen kunnen aanvragen. De projectsubsidies die binnen het Participatiedecreet worden versterkt richten zich op ‘kansengroepen’: zoals gedetineerden, analfabeten en mensen die in armoede leven. De werkingssubsidies zijn beschikbaar voor maximaal drie participatie-instellingen die een breed scala aan sectoroverschrijdende activiteiten organiseren.¹⁰⁷ Ook hobbyverenigingen die de gemeenschapsvormende waarde en kwaliteit van hobby’s bewaken kunnen subsidie aanvragen binnen het Participatiedecreet.¹⁰⁸ Verder wordt er subsidie toegekend aan gemeenten die lokale netwerkvorming stimuleren door dynamisch beleid voor armoede te ontwikkelen.¹⁰⁹

De beschrijving hierboven laat zien dat het Vlaamse cultuurbeleid een veelheid van subsidie-instrumenten kent. Naast werkingssubsidie, verstrekt de Vlaamse overheid projectsubsidies, subsidies aan individuele kunstenaars, subsidies voor het uitgeven van publicaties, subsidies voor convenanten en ook subsidies om artistieke uitvoering te registreren.

Cultuurfondsen

Ook Vlaanderen kent twee cultuurfondsen: het Vlaamse Fonds voor de Letteren, opgericht in 1999 en het Vlaams Audiovisueel Fonds, opgericht in 2002. Het jaarlijkse budget van het eerste genoemde fonds is iets minder dan drie miljoen¹¹⁰ en het Vlaams audiovisueel Fonds heeft een jaarlijks 10 miljoen te verdelen.¹¹¹ De werking van de fondsen is grotendeels hetzelfde als in Nederland. De twee fondsen bieden net als in Nederland een breed spectrum aan subsidieregelingen.

¹⁰⁷ Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media (2008): 2-3.

¹⁰⁸ Agentschap Sociaal-Cultureel Werk (2011a).

¹⁰⁹ Agentschap Sociaal-Cultureel Werk (2011b).

¹¹⁰ Van Baelen (ed.) (2011): 91.

¹¹¹ Vlaams Audiovisueel Fonds (2011).

Vlaamse cultuursubsidie in cijfers

Omdat er geen volledige cijfers bekend zijn van de afgelopen jaren (2010 en 2011), zijn hieronder de cijfers die wel bekend zijn (2009 tot en met 2006) op een rijtje gezet.

Beleidskredieten 2009	Bedrag in euro
Erfgoed	36.037.594
Kunsten	151.605.000
Kunsten en erfgoed	7.381.986
DAB Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen	2.909.000
TOTAAL	205.564.580¹¹²

Beleidskredieten 2008	Bedrag in euro
Erfgoed	41.205.384,11
Kunsten	159.923.366,55
Kunsten en erfgoed	7.899.396,14
TOTAAL	209.028.146,80¹¹³

Beleidskredieten 2007	Bedrag in euro
Programma beeldende kunst en musea	31.609.000,00
Programma muziek, letteren en podiumkunsten	142.354.000,00
TOTAAL	173.963.000,00¹¹⁴

¹¹² Seminck (ed.) (2010): 10.

¹¹³ Seminck (ed.) (2009): 10.

¹¹⁴ Seminck (ed.) (2008): 10.

Beleidskredieten 2006	Bedrag in euro
Programma beeldende kunst en musea	29.249.000,00
Programma muziek, letteren en podiumkunsten	136.546.000,00
TOTAAL	165.795.000,00 ¹¹⁵

3.4 Trends rijkssubsiëring Vlaanderen

Sinds 1999 is het cultuurbudget van Vlaanderen verdrievoudigd tot iets meer dan 200 miljoen euro. Velen danken hiervoor Bert Anciaux die gedurende deze periode minister van Cultuur was. Van deze stijging profiteerden voornamelijk kunstinstellingen, tientallen nieuwe kunstinstellingen kregen rijksondersteuning.¹¹⁶

Iets dat opvalt aan de Vlaamse rijkssubsiëring, naast de toename van het budget, is dat het vele verschillende subsidie-instrumenten kent die rechtstreeks door de rijksoverheid worden uitgevoerd. De afgelopen jaren zijn er dan ook pogingen gedaan om het uitgebreide stelsel te structureren: samenvoegingen van decreten, stoppen van subsidieregelingen et cetera. Ook al zijn er vandaag de dag nog maar twee decreten binnen het agentschap Kunsten en Erfgoed, er zijn nog vele verschillende subsidieregelingen. De meeste subsidieregeling zijn klein opgezet: het gaat om kleine bedragen (tussen de 2.000 en 50.000 euro). De regelingen waar wel grotere bedragen worden verdeeld is die van de werkingsubsidies. Opmerkelijk is dat sinds de verdiensten van minister Anciaux het aantal instellingen dat een werkingsubsidie ontvangt nagenoeg gelijk is gebleven: ongeveer 240 instellingen. Onder deze instellingen zijn zowel grote als kleine instellingen vertegenwoordigd, ofwel instellingen die heel Vlaanderen bereiken en instelling die een regionale functie hebben.

Door oog te hebben voor kleine instellingen en projecten en individuele kunstenaars tonen het Agentschap Kunsten en Erfgoed en het Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen (en uiteindelijk ook het Ministerie van Cultuur, Jeugd, Sport en Media) zich als betrokken spelers. Doordat er langzaamaan

¹¹⁵ Seminck (ed.) (2008): 10.

¹¹⁶ Van den Broeck (2009).

meer overheidsgeld is vrijgemaakt voor cultuur en cultuurparticipatie, lijkt de Vlaamse overheid zich meer te willen verbinden met het culturele veld. Ze stelt zich daarnaast vriendelijk en toegankelijk op door duidelijke en uitnodigende informatievoorziening.

3.5 Vergelijkende analyse subsidie-instrumenten Nederland en Vlaanderen

Als de Vlaamse en de Nederlandse rijkssubsidiëring voor cultuur naast elkaar worden gelegd vallen de volgende punten op:

1. Waar de Nederlandse overheid een terugtrekkende beweging maakt in het subsidiëren van culturele instellingen, verbindt de Vlaamse overheid juist meer instellingen aan zich.
2. In Vlaanderen is de subsidieverstrekking gecentraliseerd (het grootste gedeelte wordt rechtstreeks vanuit de rijksoverheid verstrekt), in Nederland is subsidieverstrekking meer gedecentraliseerd (een gedeelte wordt rechtstreeks vanuit de rijksoverheid verstrekt, een ander deel vanuit fondsen).
3. In Vlaanderen maken kleine en minder professionele organisaties ook kans op een werkingssubsidie/instellingssubsidie, in Nederland is dit niet mogelijk in verband met de Basisinfrastructuur.

Ten eerste subsidieerde de Nederlands overheid in de periode 2005-2008 maar liefst 433 instellingen met een instellingssubsidie. Momenteel ontvangen nog maar 183 instellingen een instellingssubsidie van het rijk, dit aantal is dus met een factor van bijna 2,5 verminderd en het aantal zal in de toekomst nog verder zakken. In Vlaanderen is het aantal instellingssubsidies dat de regering verstrekt alleen maar toegenomen. Waar de Nederlandse overheid verantwoordelijkheden opnieuw verdeeld heeft en daarbij voornamelijk verantwoordelijkheden naar gemeenten en fondsen schuift, neemt de Vlaamse overheid meer instellingen onder haar hoede.

Ten tweede zou gesteld kunnen worden dat de Vlaamse overheid haar subsidies op een meer gecentraliseerde manier verstrekt en de subsidieverstrekking in Nederland meer gedecentraliseerd plaatsvindt. Hiermee wordt bedoeld dat in Vlaanderen het merendeel van de subsidies vanuit één 'plek' (het Departement

Cultuur, Jeugd, Sport en Media) wordt uitgegeven. Alleen een deel van de literaire subsidies en subsidies voor audiovisuele projecten en instanties worden door fondsen verschaft. De Nederlandse regering hamert erop dat de gemeente zich op de afname van kunst, de provincie op de distributie en het rijk op het aanbod moeten richten. Dit principe is terug te zien in het feit dat de regering enkel instellingssubsidies verstrekt aan instellingen die het (volgens de Raad voor Cultuur) belangrijkste aanbod verzorgen. Daarnaast heeft de Nederlandse overheid cultuurfondsen ingeschakeld om de overige subsidies te verdelen in de cultuursector. In totaal verdelen de fondsen meer dan een kwart van het totale cultuurbudget in Nederland. Een interessante waarneming hierbij is dat het budget dat in 2009 in Vlaanderen naar de kunsten ging, gelijk is aan het budget dat in Nederland naar de cultuurfondsen gaat: respectievelijk 151.605.000 en 149.270.386 euro. Kortom, in Nederland komt de subsidie van de rijksoverheid dus vanuit meerdere plekken.

Ten derde is na de subsidie-instrumenten van het cultuurbeleid in Nederland en Vlaanderen nader bekeken te hebben, duidelijk geworden dat kleine en minder professionele organisaties in Vlaanderen ook kans maken op een werkingssubsidie. In Nederland is dit niet mogelijk door het systeem van de Basisinfrastructuur. De subsidiesystematiek in Vlaanderen heeft een minder vast stramen, ze heeft zelfs regelingen waarbij werkingssubsidie kan worden aangevraagd door (semi-)vrijwilligersorganisaties. Bij deze regelingen is vooraf niet vastgesteld hoeveel instellingen gebruik kunnen maken van de regeling. In Nederland wordt enkel binnen de Basisinfrastructuur instellingssubsidie versterkt en daarin worden steeds minder instellingen toegelaten. Van 183 instellingen in de periode 2009-2012 tot 48 instellingen in de periode 2013-2016. De instellingen die binnen de BIS worden gesubsidieerd zijn de 'boegbeelden van de Nederlandse cultuur', hieronder worden in Nederland vaak grotere en professionele organisaties onder verstaan.

HOOFDSTUK 4: NEDERLANDS EN VLAAMS BELEID EN SUBSIDIEREGELINGEN OP HET GEBIED VAN IMMATERIEEL CULTUREEL ERFGOED EN VOLKSCULTUUR

4.1 Volkscultuur en immaterieel cultureel erfgoedbeleid in Nederland

Hoewel de Nederlandse overheid in 2009 het Fonds voor Cultuurparticipatie oprichtte om zich te buigen over volkscultuur, heeft zij zelf weinig beleid gemaakt voor i.c.e. en volkscultuur.¹¹⁷ In de beleidsbrief *Meer dan kwaliteit: een nieuwe visie op cultuurbeleid* beschrijft Halbe Zijlstra in enkele zinnen dat hij een topinstituut voor i.c.e. en volkscultuur wil vormen, door een fusie van het Nederlands Openluchtmuseum en het VIE. Zijlstra vertelt ook dat het kabinet het VIE minder zal korten op haar budget.¹¹⁸ Op het voornemen om de *UNESCO*-conventie te ratificeren wordt niet teruggekomen.

Het VIE ziet het ook als haar taak om visie en beleid te ontwikkelen op het gebied van i.c.e. en volkscultuur. Ze organiseert op frequente basis congressen over actuele ontwikkelingen in het veld of het beleid en verzorgt hierbij een gedegen verslaglegging. Zo geeft zij ook *Volkscultuur magazine* uit. Het winternummer van 2010 staat in het teken van immaterieel cultureel erfgoed, cultuurparticipatie en hoe Vlaanderen omgaat met i.c.e. als beleidsthema. In deze editie van *Volkscultuur magazine* wordt verslag gedaan van het symposium *Immaterieel Erfgoed* (georganiseerd door het VIE en het Fonds voor Cultuurparticipatie) dat op 15 oktober 2010 plaatsvond.

Op het symposium spreekt Riet de Leeuw, werkzaam op het Ministerie van OCW. Hoewel er nog vrijwel niets definitief bekend is over het aankomende beleid voor i.c.e., voorziet ze de term wel van een definitie. Het Ministerie ziet immaterieel cultureel erfgoed als dynamisch fenomeen, iets dat wordt doorgegeven van generatie op generatie en dat steeds opnieuw eigen wordt gemaakt.¹¹⁹ Daarnaast vertelt De Leeuw dat het Ministerie een 'brede benadering van onderop' prefereert. Zij wil

¹¹⁷ Als fonds is dit ook niet haar primaire taak.

¹¹⁸ Zijlstra (2011): 22.

¹¹⁹ Strouken (ed.) (2010): 8.

hierbij samenwerken met de groepen op plaatselijk niveau, die uiteindelijk de dragers van het erfgoed zijn. Dit is ook belangrijk met betrekking tot een van de andere doelstellingen van het Ministerie: namelijk het bevorderen van actieve cultuurparticipatie. Daarnaast moet de rol van de experts niet onderschat worden, zij zijn onmisbaar stelt De Leeuw. Ze pleit dan ook voor het opzetten van netwerken van experts, uit bijvoorbeeld musea, universiteiten en natuurlijk het VIE. Samen met deze experts wil ze een pilot opstarten over hoe de inventarisatie van immaterieel cultureel erfgoed het best kan worden aangepakt. Als laatste maakt De Leeuw zich hard voor een gebruiksvriendelijke vorm om een inventaris van immaterieel cultureel erfgoed te presenteren, het liefst zo toegankelijk mogelijk op internet.¹²⁰

Ook directrice van het VIE, Ineke Strouken spreekt op het symposium. Haar lezing tekent zich door het praktische karakter. Strouken is van mening dat i.c.e. niet beschermd wordt door het te restaureren of in een museum te plaatsen. I.c.e. moet door mensen gedragen worden, omdat het 'levend' is, het speelt een rol in het leven van mensen.¹²¹ Strouken wil beginnen met het in kaart brengen van het immaterieel cultureel erfgoed dat Nederland in huis heeft, dit is ook één van de eisen van de UNESCO-conventie. Zij wil dit doen door met hulp van de sector een inventarisatie in grote lijnen te maken en aan de hand daarvan een aantal criteria opstellen voor een representatieve lijst. Dan wordt een 'toevallige lijst', zoals Strouken de representatieve lijst van Vlaanderen noemt, voorkomen. In Vlaanderen werd namelijk begonnen met het rondsturen van formulieren waarmee individuen of erfgoedorganisaties voorbeelden van i.c.e. konden indienen voor de Vlaamse inventaris. Er zijn daardoor vooral evenementen voordragen. Strouken is van mening dat een representatieve lijst breder moet zijn, er moeten niet enkel *showpieces* opkomen. De lijst moet representeren wat de Nederlandse bevolking belangrijk vindt. Dit zou kunnen dienen als een eerste criterium. Daarnaast wil Strouken dat de organisaties of gemeenschappen die voordracht (willen) doen, net als in Vlaanderen, een actieplan moeten indienen. Vragen als: 'Op welke manier kunnen zij nieuwe generaties aanspreken?', 'Hoe kan er zo goed mogelijk kennis worden vastgelegd,

¹²⁰ Strouken (ed.) (2010): 8.

¹²¹ Ibidem: 12.

zodat ook volgende generaties er wat mee kunnen?’ en ‘Welke problemen spelen hierbij?’, moeten in een dergelijk actieplan beantwoord worden.¹²² Verder pleit de directrice van het VIE voor een grotere bewustwording onder de Nederlandse bevolking. Ook dit vraagt de *UNESCO*-conventie van landen die toetreden. Dit wil Strouken onder andere doen door het uitroepen van de ‘Jaren van het Immaterieel Erfgoed’ in 2011 en 2012, zo wordt het nadenken over i.c.e. gestimuleerd.¹²³

De directeur van het Meertens Instituut, Hans Bennis, plaatste tijdens het symposium vraagtekens bij het onderwerp i.c.e. en de overheidsondersteuning daarvan. Bennis ziet het als taak van de wetenschap om te problematiseren en te reflecteren op ogenschijnlijk onproblematische zaken. Hij stelde vragen als: ‘Is het wel nodig om de vitaliteit van dit erfgoed te beschermen? Kunnen de mensen dat niet zelf? Is dit werkelijk een taak van de overheid? Ook vertelt Bennis dat hij niet zo overtuigd is van het nut van de *UNESCO*-conventie. Hij stelt dat *safeguarding* soms precies het tegenovergestelde teweegbrengt. Als voorbeeld hierbij noemt hij het Fries, sinds de taal officieel erkend is, zijn mensen het minder gaan spreken.¹²⁴

4.2 Subsidieregelingen in Nederland

Op dit moment bestaan er in Nederland de volgende ondersteuningsmogelijkheden op rijksniveau voor i.c.e. en volkscultuur:

- Plusregeling (Fonds voor Cultuurparticipatie)
- Regeling cultuurparticipatie voor Provincies en gemeenten (Fonds voor Cultuurparticipatie)
- Vrijwilligersregeling (Mondriaan Stichting en Fonds voor Cultuurparticipatie)

Plusregeling (Fonds voor Cultuurparticipatie)

De Plusregeling is bedoeld voor Nederlandse culturele of maatschappelijke instellingen. Stichtingen, verenigingen zonder winstoogmerk en gemeentelijke instanties kunnen binnen deze regeling subsidie aanvragen voor hun project.

¹²² Strouken (ed.) (2010): 14.

¹²³ Ibidem.

¹²⁴ Ibidem: 11.

Projecten moeten aan enkele voorwaarden voldoen. Het project moet uiteraard participatieverhogend zijn en nieuwe verbindingen leggen met volkscultuur om zo een bredere bekendheid en (her)waardering te bewerkstelligen. Daarnaast wordt er bij de projecten gekeken hoe ze samenhang zoeken tussen volkscultuur en hedendaagse cultuur. Projecten mogen in het buitenland plaatsvinden, maar ze moeten wel een stimulans zijn voor de culturele participatie in Nederland.

Uitwerking in de praktijk

Een project dat bijvoorbeeld gesubsidieerd is door het FCP is 'De Nieuwe Molenaar' van het Gilde van Vrijwillige Molenaars. Het Gilde van Vrijwillige Molenaars is een organisatie die de opleiding tot vrijwillige molenaar verzorgt. Dit Gilde wil een nieuwe cursus voor vrijwillige molenaars opzetten. Molenaars zijn namelijk hard nodig voor het voortbestaan van molens als industrieel monument. Om het beroep molenaar te mogen uitoefenen, is een specifieke opleiding noodzakelijk. De nieuwe cursus is volgens het Gilde ook voor mensen met een minder technische achtergrond te volgen, omdat deze niet alleen gericht is op de molen als werktuig maar ook als monument. Met dit project worden meer mensen opgeleid die zich als vrijwillige molenaar op actieve wijze voor het erfgoed kunnen gaan inzetten.¹²⁵

Regeling cultuurparticipatie voor Provincies en gemeenten (Fonds voor Cultuurparticipatie)

Op deze regeling kunnen provincies en gemeenten aanspraak maken door het insturen van een participatieprogramma. Hierin moeten zij uiteenzetten hoe zij de participatie willen verhogen op het gebied van amateurkunst, cultuureducatie en volkscultuur. De thema's verankering, ontwikkeling en diversiteit moeten zij hierin verwerken. Aan deze regeling nemen alle provincies en 35 grote gemeentes deel. Het jaarlijkse budget voor deze regeling is 14 miljoen. Het is nog niet bekend of deze regeling na 2012 gecontinueerd wordt.

¹²⁵ Fonds voor Cultuurparticipatie (2010): 1.

Uitwerking in de praktijk

Van de subsidie hebben de provincies Noord-Brabant en Gelderland bijvoorbeeld beide een speciaal 'informatiepunt' volkscultuur ingericht. Hoewel de inhoudelijke taken van de twee informatiepunten enigszins verschillen, is de opzet hetzelfde: een centrale uitvalsbasis voor volkscultuur. Verenigingen kunnen er advies inwinnen en hulp krijgen bij het aanvragen van subsidie. In Noord-Brabant, waar informatiepunt bij Erfgoed Brabant is ondergebracht, heet de functie 'Projectleider volkscultuur'. Diens taak is het voornamelijk om regionale volkscultuurprojecten te initiëren en op te zetten. Het meest recente project dat is ontwikkeld gaat over levenslopen: verhalen van en door Brabanders over hoe zij hun dagelijks leven vormgeven toen en nu. Deze verhalen worden door middel van tentoonstellingen, films, etc. verteld.¹²⁶

Vrijwilligersregeling (Mondriaan Stichting en Fonds voor Cultuurparticipatie)

De Mondriaan Stichting het FCP hebben samen een subsidieregeling opgezet voor Nederlandse vrijwilligersorganisaties die een bijdrage leveren aan het behoud, beheer of de presentatie van immaterieel cultureel erfgoed en volkscultuur. Zoals in de inleiding beschreven hebben de twee fondsen deze regeling opgezet omdat zij de betrokkenheid van vrijwilligers van groot belang vinden voor de belangstelling en betekenis van immaterieel erfgoed en volkscultuur.¹²⁷ Vrijwilligers zijn vaak onmisbaar voor het voortbestaan van dit erfgoed vinden de fondsen en ze zijn een belangrijke schakel in het bewaren van kennis en het informeren van publiek. Daarom kunnen organisaties, verenigingen en stichting een subsidie van maximaal 5.000 euro aanvragen voor een eenmalige investering op gebied van communicatie, ledenwerving en –administratie, kennisverspreiding, netwerkvorming en publieksbereik.¹²⁸ De organisaties die een aanvraag in willen dienen moeten een eenvoudig aanvraagformulier invullen en een begroting toevoegen. Deze regeling bestaat sinds het voorjaar van 2011, de eerste indiendeadline was 15 augustus 2011.

¹²⁶ Groot (mei 2010).

¹²⁷ Fonds voor Cultuurparticipatie (2011).

¹²⁸ Ibidem.

Uitwerking in de praktijk

In de eerste aanvraagronde van de Vrijwilligersregeling is er aan zeven projecten subsidie toegekend. Een van die projecten is van het Museum voor vlakglas- en emaillekunst dat gevestigd is in Ravenstein. De subsidie wordt geïnvesteerd in een project waarbij (amateur)fotografen worden gestimuleerd om foto's te maken van het gekleurde licht dat door glas-in-loodramen valt. Het museum verzamelt deze foto's vervolgens in een online community. Hierdoor kunnen nieuwe vrijwilligers worden aangetrokken. Ook wordt de glaskunst hier beter door gearchiveerd en verspreid en kan het museum een breder en nieuw publiek aanspreken. Zo kan het museum haar taak beter uitvoeren.¹²⁹ Jan Klink, directeur van het museum, vertelt dat de toekenning van de subsidie als een soort erkenning voelt. Vooral het feit dat niet alleen het FCP, maar ook de Mondriaan Stichting de subsidie heeft toegekend. Zonder de subsidie was het project niet van de grond gekomen, hoewel het maar een deel van de kosten dekt. Omdat het museum maar een zeer beperkte structurele subsidie van de gemeente ontvangt heeft het voornamelijk behoefte aan financiële ondersteuning. Maar Klink hoopt door het project meer bezoekers naar het museum te trekken, wat ook weer helpt om meer inkomsten te verwerven.¹³⁰

4.3 Volkscultuur en immaterieel cultureel erfgoedbeleid in Vlaanderen

In december 2010 brengt Vlaams minister van Cultuur, Joke Schauvliege de visienota *Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen* uit. Aanleiding voor deze visienota, die in nauw overleg met het Agentschap Kunsten en Erfgoed is opgesteld, is het instemmen met de *UNESCO*-conventie voor de bescherming van het immaterieel cultureel erfgoed van België op 24 maart 2006. De *UNESCO*-conventie verwacht namelijk van de toetredende lidstaten dat ze een beleid voeren dat i.c.e. op waarde schat.¹³¹ De doelstellingen voor het Vlaamse immaterieel cultureel erfgoedbeleid zijn vrijwel gelijk aan die van de *UNESCO*-conventie: een beleid voor i.c.e. vervolledigt het erfgoedbeleid, waarborgt de culturele diversiteit en vormt een tegenwicht tegen de globalisering. Om deze doelstellingen te halen wil de Vlaamse Gemeenschap de

¹²⁹ Fonds voor Cultuurparticipatie (2011).

¹³⁰ Klink (oktober 2011).

¹³¹ UNESCO (2003): 2.

‘gemeenschappen, groepen en individuen’ die betrokken zijn bij immaterieel cultureel erfgoed de kansen bieden om dat i.c.e. te herkennen, benoemen en door te geven.¹³² Ook wil zij inzetten op het identificeren van i.c.e., het inventariseren en documenteren ervan. Ten slotte wil zij zorgen voor een internationaal referentiekader van het immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen.

Maar, stelt Schauvliege pragmatisch, beleid voeren vertrekt vanuit visie en daarvoor zijn helder afgebakende begrippen nodig.¹³³ In de visienota worden dan ook begrippen als ‘(roerend, onroerend) erfgoed’, ‘immaterieel cultureel erfgoed’ en ‘volkscultuur’ gedefinieerd en de verhouding tussen de begrippen beschreven. Bij de vergelijking tussen roerend, onroerend en immaterieel cultureel erfgoed wordt geconstateerd dat deze vaak in verband met elkaar staan en elkaar versterken. Als voorbeeld hierbij noemt de minister de *Sacred Mijikenda Kaya Forests* en de tradities en praktijken die hiermee in verband worden gebracht. Beide staan op een lijst van de *UNESCO*, het woud staat op de *Werelderfgoedlijst* en de tradities en praktijken op de *Representatieve lijst van het immaterieel cultureel erfgoed van de mensheid*. Als het woud niet beschermd zou worden zou het voortbestaan van de tradities in gevaar zijn. Omgekeerd geldt ook dat zonder de tradities de erfgoedwaarde van het woud kleiner is.¹³⁴ Ook de verhouding tussen volkscultuur en immaterieel cultureel erfgoed wordt aangesneden. Er wordt geconstateerd dat de twee termen vaak als synoniemen voor elkaar worden gebruikt, maar uiteindelijk wordt geconcludeerd dat dit niet juist is: de begrippen betekenen niet exact hetzelfde. Immaterieel cultureel erfgoed zijn die ontastbare cultuuruitingen die een generatie wenst door te geven aan toekomstige generaties. Volgens Schauvliege is die wens om door te geven cruciaal bij i.c.e. en daarmee onderscheidt het zich van volkscultuur.¹³⁵

Vlaanderen wil een dynamisch immaterieel cultureel erfgoedbeleid voeren, ze wil van ‘beschermen’ naar het ‘borgen van’ i.c.e.. De Vlaamse gemeenschap neemt

¹³² Schauvliege (2010): 6.

¹³³ Ibidem: 9.

¹³⁴ Ibidem: 8.

¹³⁵ Ibidem: 10-12.

hierbij drie rollen op zich: een faciliterende rol, ze neemt het voortouw op het internationale toneel en de derde rol is die van kwaliteitsbewaker en moderator.¹³⁶

De faciliterende rol houdt in dat ze de bevolking en groepen en gemeenschappen wil stimuleren om de gebruiken, gewoontes en kennis die ze hebben overgeërfd, die ze belangrijk vinden en willen overdragen aan toekomstige generaties, te herkennen en te benoemen als i.c.e. en actief door te geven.¹³⁷ Hierbij wil Vlaanderen verschillende instrumenten ontwikkelen: een netwerk van expertisecernen, een 'Databank voor Immaterieel Cultureel Erfgoed in Vlaanderen' en programma's en acties voor het doorgeven van i.c.e.. Met het netwerk van expertisecernen is Vlaanderen al goed op weg. Vlaanderen verstrekt namelijk al tientallen jaren werkingsubsidies aan expertisecentra op het gebied van i.c.e. en volkscultuur. Het is nu alleen zaak om deze organisaties om te kneden tot een hecht netwerk. Met de 'Databank voor Immaterieel Cultureel Erfgoed in Vlaanderen' wil Vlaanderen voldoen de eis van de *UNESCO*-conventie wat betreft het documenteren en inventariseren van i.c.e.. De huidige 'Inventaris Vlaanderen', een lijst met 19 elementen van immaterieel cultureel erfgoed, voldoet niet meer. De lijst heeft een te statig karakter en dat past niet bij de dynamische aard van i.c.e.. Ervoor in de plaats komt een meer uitgebreid instrument, de databank, dat verschillende zaken koppelt en getrapt kan functioneren. Uiteindelijk vloeit de 'Inventaris Vlaanderen' dan voort uit de 'Databank voor Immaterieel Cultureel Erfgoed in Vlaanderen'. De programma's en acties die Vlaanderen wil gaan aanbieden voor het doorgeven van i.c.e. zijn voornamelijk opleidingsprogramma's. Ook wil Vlaanderen meer aandacht voor i.c.e. in het onderwijscurriculum.¹³⁸

Vlaanderen wil het voortouw nemen op het internationale toneel, zowel op beleidsmatig vlak als op operationeel vlak. Op beleidsmatig vlak wil zij zich met deze visienota in de spits spelen op internationaal niveau. Ook zal Vlaanderen de kritische rol die ze heeft ingenomen tijdens de voorbereiding van de *UNESCO*-conventie voorzetten, Vlaanderen heeft dan ook het voornemen om volop aanwezig te zijn op

¹³⁶ Schauvliege (2010): 18.

¹³⁷ Ibidem: 19.

¹³⁸ Ibidem: 21.

internationale fora.¹³⁹ Op operationeel vlak wil Vlaanderen samenwerking tussen lidstaten tot stand brengen om voorbeeldprojecten te creëren. Ook wil de Vlaamse Gemeenschap de Vlaamse expertisekernen stimuleren om hun kennis en expertise op internationaal niveau ter beschikking te stellen en uit te wisselen. De instrumenten die Vlaanderen hierbij wil ontwikkelen: een overlegorgaan bij UNESCO ('Algemene Vergadering en Intergouvernementeel Comité'), procedures voor het nomineren van i.c.e. voor de internationale lijsten en het register, budgetten voor reis-, verblijfs- en transportkosten, investeringen in (de verschillende) fonds(en) en een UNESCO Categorie II centrum. Vlaanderen wil dus aanwezig zijn bij de genoemde overleggen om haar invloed te vergroten. Daarnaast gaat Vlaanderen een nieuwe procedure ontwikkelen voor aanvragen om op de internationale lijsten te komen. Om internationale samenwerking te stimuleren wil de Vlaamse gemeenschap budgetten beschikbaar stellen om het reizen dat daar bij komt kijken mogelijk te maken. Verder betaalt zij jaarlijks ongeveer 17.000 euro aan het *UNESCO*-fonds en investeert ze in het *Flanders UNESCO Heritage Trust Fund*. Ten slotte wil Vlaanderen een Categorie II centrum oprichten, dit centrum moet internationale projecten en programma's over i.c.e. ontwikkelen en het promoot de *UNESCO*-conventie.¹⁴⁰

De rol van moderator en kwaliteitsbewaker wil Vlaanderen invullen door te bewaken of de beleidslijnen kwaliteitsvol worden uitgevoerd en of de verschillende elementen het gewenste effect bereiken. Dit doet Vlaanderen door het beleid te benchmarken op internationale beleidsfora en door het bewaken van de spanningsvelden die er omtrent dit onderwerp bestaan. Hierbij ziet de Vlaamse gemeenschap het als haar taak om duidelijk te communiceren over de keuzes die zij maakt in haar beleid. Zij zal hierin ook taken uitbesteden aan het Agentschap Kunsten en Erfgoed en aan FARO – Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed. Zij zullen zorg dragen voor evaluatiemomenten en deze coördineren. Ten slotte moet er per beleidsperiode een veldanalyse gemaakt worden door de gesubsidieerde instellingen en door de Adviescommissie Cultureel Erfgoed.¹⁴¹

¹³⁹ Schauvliege (2010): 24.

¹⁴⁰ Ibidem: 26.

¹⁴¹ Ibidem: 27.

4.4 Subsidiereregelingen in Vlaanderen

Op dit moment bestaan er in Vlaanderen de volgende ondersteuningsmogelijkheden op rijksniveau voor i.c.e. en volkscultuur:

- Ondersteuningsregeling voor hobbyverenigingen (Agentschap Sociaal-Cultureel Werk)
- Werkingssubsidie voor cultureel-erfgoedorganisaties voor volkscultuur (Agentschap Kunsten en Erfgoed)
- Projectsubsidie voor cultureel erfgoedprojecten (Agentschap Kunsten en Erfgoed)

'Ondersteuningsregeling voor hobbyverenigingen' (Agentschap Sociaal-Cultureel Werk)

Deze regeling valt, zoals in het vorige hoofdstuk duidelijk werd, onder het Participatiedecreet. Bij deze regeling gaat het om subsidiëring van hobbyverenigingen voor hun landelijke en op participatie gerichte activiteiten. Een hobbyvereniging wordt gedefinieerd als 'een vereniging waarbinnen op een georganiseerde wijze en in groepsverband een vrijetijdsbesteding wordt beoefend'.¹⁴² Een hobbyvereniging moet aan verschillende criteria voldoen. Het moet een vereniging zonder winstoogmerk zijn, en een landelijke ledenwerking bezitten of bezig zijn die te ontplooien. Zo dient de vereniging minstens vijftig afdelingen te tellen met een spreiding over minimaal vier provincies. De laatste eis is dat de georganiseerde activiteiten gericht moeten zijn op verbreding en verdieping van de participatie van de leden. De hobbyverenigingen kunnen elk jaar een subsidie van maximaal 10.000 euro aanvragen. Dit kunnen ze doen door een klein dossier met beleidsplan en begroting in te dienen bij het Agentschap Sociaal-Cultureel Werk. Aan toekenning zijn enkele voorwaarden verbonden. De subsidie dient namelijk besteed te worden aan minimaal één landelijke activiteit, verbetering van communicatiekanalen en verhoging van de competenties van bestuursleden.

¹⁴² Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media (2008): 10-11.

Uitwerking in de praktijk

Bart de Boiserie, secretaris van de regeling, vertelt dat de uitvoering van de regeling in de praktijk op sommige aspecten moeilijk is. 'Het is lastig voor de verenigingen om te voldoen aan de criteria die we stellen. We hebben namelijk een budget van 500.000 euro per jaar, maar momenteel subsidiëren we maar zeven hobbyverenigingen voor een totaalbedrag van 49.500 euro. De verenigingen die gesubsidieerd worden, hebben de afgelopen periode een enorme groei doorgemaakt. Daar komt bij dat hobbyverenigingen ons steeds beter weten te vinden en dat zal ervoor zorgen dat het aantal verenigingen binnen een paar jaar hard zal stijgen.' Een succesverhaal is bijvoorbeeld de eerder genoemde Belgische Bond voor Aquarium- en Terrariumhouders. Zij hebben door de subsidie hun tijdschrift sterk kunnen verbeteren, zowel inhoudelijk als in de frequentie. Daarnaast hebben ze een programma opgezet waarbij ze kernleden opleiden tot keurmeesters. Deze keurmeesters gaan bij leden langs om hun aquarium of terrarium te beoordelen; degene met het beste aquarium of terrarium krijgt een onderscheiding.

De besteding van de middelen gaat echter niet altijd zoals bedoeld. Boiserie vertelt: 'De verenigingen moeten de ontvangen subsidie onder andere besteden aan verhoging van de competenties van de bestuursleden. Maar in plaats van workshops of cursussen te volgen over vergadertechnieken of boekhouden, besteden ze de middelen aan het vergaren van nog meer inhoudelijke kennis over hun vakgebied.' Momenteel knijpt het Agentschap Sociaal-Cultureel Werk in dergelijke situaties een oogje toe, maar daar gaat verandering in komen. Boiserie verwacht dat er strenger zal worden toegezien op de besteding van de subsidie. Mogelijkerwijs door gedurende het jaar meer persoonlijke contactmomenten met de verenigingen in te bouwen, zodat de verenigingen er langzaamaan van doordrongen raken hoe het Agentschap Sociaal-Cultureel Werk de besteding van de middelen voor zich ziet. Een andere verbetering ziet Boiserie in de zichtbaarheid en bekendheid van de regeling: 'daar kunnen we zelf nog een actievere rol in spelen door bijvoorbeeld op verschillende

plekken presentaties te geven over wie we zijn en wat we verenigen te bieden hebben'.¹⁴³

'Werkingsubsidies voor volkscultuurorganisaties' (Agentschap Kunsten en erfgoed)

De tweede regeling betreft de werkingssubsidie voor volkscultuurorganisaties. Deze regeling valt onder het Cultureel-erfgoeddecreet. Bij de regeling kunnen 'landelijke cultureel-erfgoedorganisaties voor volkscultuur' zonder winstoogmerk een subsidie aanvragen voor een gehele beleidsperiode. Om in aanmerking te komen voor een werkingssubsidie, moeten organisaties voor volkscultuur voldoen aan de volgende voorwaarden. De organisatie dient gevestigd te zijn in het Nederlandse taalgebied, maar een landelijke reikwijdte te hebben die 'representatief is voor de cultureel-erfgoedgemeenschap en voor Vlaanderen'. Zij betaamt een dienstverlenende en kennisdelende functie op zich te nemen en ze moet de sector organiseren en activeren. Ook behoort de organisatie haar werking af te stemmen op de werking van het steunpunt voor cultureel erfgoed (FARO) en samen te werken met relevante actoren binnen het maatschappelijke veld. Daarnaast moeten binnen de organisatie de specifieke kenmerken van het domein van de volkscultuur zoals de Vlaamse Regering deze heeft vastgesteld (vrijwilligerswerking, een netwerk van verenigingen verspreid over Vlaanderen en het delen van expertise) centraal staan. De organisaties kunnen eens per vijf jaar een aanvraag indienen. Een aanvraag omvat een ingevuld aanvraagformulier en een uitgebreid beleidsplan inclusief een begroting. Een jaarlijkse werkingssubsidie bedraagt minstens €75.000 per jaar en mag aan alle loon- en werkingkosten van een organisatie besteed worden.

Uitwerking in de praktijk

Cindy Zoons, secretaris van de regeling, vindt vooral de afbakening van het begrip volkscultuur moeilijk. Ze ziet dat de brede term 'cultuur van alledag' steeds meer gebruikt wordt. De regeling functioneert in principe goed, maar er zijn organisaties geweest die te veel geld kregen en daarmee niet de resultaten behalen die ze gehoopt had. 'In het verleden hoopten we dat organisaties met een groot budget ook een

¹⁴³ Boiserie (mei 2011).

grote professionaliseringsslag konden maken. Dat bleek niet altijd zo te werken.¹⁴⁴ Toch zijn de meeste organisaties erg succesvol en ze hebben een stevige professionaliseringsslag kunnen maken door de meerjarige ondersteuning. Van de middelen mogen organisaties ook loonkosten betalen, maar in de praktijk blijkt dit zo'n grote kostenpost dat er weinig overblijft voor andere kosten. Dit is ook de ervaring van de organisaties die een werkingssubsidie ontvangen. Zo vertelt Laure Messiaen van Volkskunde Vlaanderen: 'We hebben nu drie mensen voltijd in dienst en dat is eigenlijk nog te weinig. Maar nog iemand aannemen kunnen we niet omdat we dan niets van onze werkingssubsidie overhouden.'¹⁴⁵

Waarom vindt Cindy Zoons dat volkscultuur ondersteund moet worden? 'De regeling is bedoeld om volkscultuur en cultureel erfgoed op de kaart te zetten en er meer aandacht voor te vragen. Daar investeren we in met deze regeling. Daarnaast bewijzen de enorme deelnamecijfers dat er genoeg draagvlak bestaat.' Zoons is enigszins huiverig voor de bezuinigingen die op stapel staan: 'We weten dat niet alle volkscultuurorganisaties kunnen overstappen naar het Cultureel-erfgoeddecreet en dat is pijnlijk: veel werk gaat daardoor verloren. En dat niet alleen, voor veel mensen die werkzaam zijn bij de gesubsidieerde organisaties is het allang niet meer alleen hun werk, maar veel meer hun passie.' Aan de andere kant is het goed om eens in de zoveel tijd een kritische blik op de zaken te werpen en duidelijke keuzes te maken. Zoons: 'Liever moeilijke keuzes, dan de subsidie verdelen over te veel organisaties. Op die manier zou geen enkele vereniging nuttig werk gedaan krijgen.'¹⁴⁶

Projectsubsidie voor cultureel erfgoedprojecten (Agentschap Kunsten en Erfgoed)

Bij het Agentschap Kunsten en Erfgoed is het mogelijk om subsidie aan te vragen voor i.c.e. en volkscultuurprojecten. Schaalgrootte, voorbeeldwerking of de reikwijdte van een project zijn de belangrijkste criteria. Er wordt daarnaast specifiek vermeld dat projectsubsidies niet alleen voorbehouden zijn voor grote projecten, maar dat ook een klein project meerwaarde kan hebben voor Vlaanderen. Het Agentschap maakt een onderscheid tussen twee verschillende soorten projectsubsidies:

¹⁴⁴ Zoons (mei 2011).

¹⁴⁵ Messiaen (april 2010).

¹⁴⁶ Zoons (mei 2011).

ontwikkelingsgerichte projecten en internationale projecten. Beide soorten projecten moeten, om in aanmerking te komen voor subsidie, gericht zijn op de zorg voor of de ontsluiting van het cultureel erfgoed. Het enige verschil is dat de laatstgenoemde soort van toepassing is op projecten met een internationaal karakter.¹⁴⁷ Verder is samenwerking een criterium dat hoog in het vaandel staat bij het wel of niet toekennen van projectsubsidie. Organisaties wiens kerntaak niet met cultureel erfgoed te maken heeft, dienen samen te werken met een organisatie waarbij dat wel het geval is.¹⁴⁸ Er zijn per jaar twee indienrondes: voor projecten die plaatsvinden in de eerste helft is de deadline medio september en de aanvraag voor projecten in de tweede helft van het jaar moet begin maart zijn ingediend.¹⁴⁹ De aanvraag bevat minimaal een uitgebreid projectplan met begroting en een ingevuld aanvraagformulier.¹⁵⁰

Uitwerking in de praktijk

In 2011 zijn er drie internationale projecten gesubsidieerd, allen gericht op Europa. Één daarvan is bijvoorbeeld het tentoonstellingproject dat de carrière van Roeland Savery in beeld brengt. Er worden in verhouding meer ontwikkelingsgerichte projecten gesubsidieerd. Afgelopen jaar zijn er namelijk tweeëntwintig van dergelijke projecten gesubsidieerd. De hoogte van het toegekende bedrag loopt uiteen van 2.000 euro tot 100.000 euro. Over z'n geheel genomen zijn de projecten, zoals de regeling voorschrijft, toegespitst op de zorg en de ontsluiting van cultureel erfgoed. Een project waarin dit goed naar voren komt is het 'digitale Woordenboek van de Nederlandse Dialecten' van de organisatie *Variaties*.¹⁵¹ Zij wil publicaties, opnames, onderzoeksresultaten en schriftelijk en auditief bronnenmateriaal over dialecten en oraal erfgoed in Vlaanderen verzamelen en ontsluiten. Ook wil zij de vrijwilligerswerking hier rondom stimuleren en coördineren.¹⁵² In het project dat zij heeft geïnitieerd wil zij de lokale en regionale dialectwoordenboeken die door

¹⁴⁷ Agentschap Kunsten en Erfgoed (2011h): 3.

¹⁴⁸ Ibidem: 8.

¹⁴⁹ Ibidem.

¹⁵⁰ Ibidem: 7.

¹⁵¹ Agentschap Kunsten en Erfgoed (2011i) : 3.

¹⁵² Variaties (2011).

dialectliefhebbers zijn samengesteld, valoriseren door ze in een doorzoekbare database onder te brengen. Om dit te realiseren krijgt de organisatie 40.000 euro.¹⁵³

4.5 Vergelijkende analyse

Als het Vlaamse en de Nederlandse beleid voor i.c.e. en volkscultuur en de bijbehorende subsidieregelingen naast elkaar worden gelegd vallen de volgende punten op:

1. Vlaanderen is een stuk verder in het ontwikkelen van een beleid voor volkscultuur en immaterieel erfgoed dan Nederland.
2. Vlaanderen biedt algehele financiële ondersteuning voor de organisaties en verenigingen aan, Nederland beperkt zich voornamelijk tot projectmatige ondersteuning.
3. De voorwaarden van de subsidieregelingen zijn in Vlaanderen meer aangepast op het veld dan in Nederland.

Ten eerste is het duidelijk dat Vlaanderen verder is in het ontwikkelen van beleid voor i.c.e. en volkscultuursector. Vlaanderen kent dan ook al langer aandacht voor dit beleidsthema dan Nederland. Zoals uit interviews met beleidsmakers uit Vlaanderen is gebleken heeft Vlaanderen er bewust de tijd genomen om tot een steekhoudend beleid te komen. Het resultaat hiervan is de visienota die gepubliceerd is in december 2010. In Nederland is er nog geen dergelijke beleidstekst die de visie en doelen van het Rijk uiteenzet.

Ten tweede valt het op dat in Nederland voornamelijk inhoudelijke programma's en projecten worden ondersteund. Via de gemeenten en provincies en via het Fonds voor Cultuurparticipatie kunnen organisaties projectsubsidies aanvragen. Ook kunnen gemeenten en provincies subsidie aanvragen voor een programma van activiteiten. Het bedrag dat de desbetreffende gemeente of provincie investeert in het programma wordt dan gematcht door het Fonds voor Cultuurparticipatie. In Vlaanderen zijn er twee grootschalig subsidieregelingen die

¹⁵³ Agentschap Kunsten en Erfgoed (2011i) : 3.

immaterieel cultureel erfgoed en volkscultuurorganisaties in z'n totaliteit ondersteunen, werkingssubsidies. Ook zijn er op verschillende niveaus projectsubsidies beschikbaar.

Ten derde zijn de subsidieregelingen in Vlaanderen meer aangepast op de sector dan in Nederland. In Nederland is de ondergrens voor het aanvragen van een projectsubsidie 5.000 euro, terwijl er bij de kleinere cultureel erfgoed organisaties nauwelijks projecten voorkomen die zoveel subsidie vragen. Verder wordt er verwacht dat de verenigingen of organisaties een volledige aanvraag indienen, waaraan dezelfde eisen gesteld zijn als aan professionele organisaties. In Vlaanderen bestaat er geen minimaal aan te vragen bedrag. Ook wordt er gewerkt met persoonlijke contactmomenten om verenigingen en organisaties de kans te geven om hun plannen mondeling toe te lichten. Deze verschillen duiden erop dat Vlaanderen haar ondersteuningsmogelijkheid aangepast heeft op het veld en doelgroep en dat Nederland dit minder heeft gedaan.

HOOFSTUK 5: CONCLUSIE EN REFLECTIE

Het uitgangspunt van dit onderzoek was het vergelijken van het gebruik van beleidsinstrumenten in het immaterieel cultureel erfgoed en volkscultuurbeleid van Nederland en Vlaanderen. Hierdoor kunnen inzichten ontstaan die de Nederlandse overheid verder kunnen helpen met het vormgeven van haar beleid. Zij heeft namelijk de intentie om middelen te investeren in deze sector, maar zoekt naar een duurzame manier om dit te doen. Aan het einde van dit onderzoek is nu het moment aangebroken om de onderzoeksvraag te beantwoorden. De onderzoeksvraag is:

‘Wat zijn de verschillen tussen Nederland en Vlaanderen in het gebruik van beleidsinstrumenten in het volkscultuur beleid en het immaterieel cultureel erfgoedbeleid?’

5.1 Weergave van onderzoeksresultaten

De verschillen tussen Nederland en Vlaanderen in het gebruik van beleidsinstrumenten zijn:

1. In Vlaanderen kunnen i.c.e. en volkscultuurorganisaties aanspraak maken op werkingssubsidie/instellingssubsidie in Nederland bestaat deze mogelijkheid niet.
2. In Vlaanderen worden de subsidies rechtstreeks door de Vlaamse Gemeenschap verstrekt, in Nederland doen cultuurfondsen (Fonds voor Cultuurparticipatie en de Mondriaan Stichting) dit.
3. De voorwaarden en criteria van de beleidsinstrumenten die Vlaanderen hanteert, passen bij het karakter van de i.c.e. en volkscultuursector, in Nederland is deze afstemming in het beleidsinstrumentarium minder terug te zien.
4. In Nederland zijn alle beleidsinstrumenten erg jong, in Vlaanderen zijn sommigen beleidsinstrumenten al lange tijd actief.

1. In Vlaanderen kunnen i.c.e. en volkscultuurorganisaties aanspraak maken op werkingssubsidie / instellingssubsidie in Nederland bestaat deze mogelijkheid niet.

Het misschien wel meest opvallende verschil is dat in Vlaanderen sommige i.c.e. en volkscultuurorganisaties subsidie ontvangen om zichzelf in zijn geheel te onderhouden. In Nederland zijn er enkel project- en programmasubsidies beschikbaar. De subsidiesystematiek in Nederland, de Basisinfrastructuur, laat elke subsidieperiode een kleiner aantal instellingen toe. Hierdoor ontvangen steeds minder organisaties een instellingssubsidie. Ze wil op deze manier zo min mogelijk organisaties van zich afhankelijk maken.

2. In Vlaanderen worden de subsidies rechtstreeks door de Vlaamse Gemeenschap verstrekt, in Nederland doen het Fonds voor Cultuurparticipatie en de Mondriaan Stichting dit.

Een ander verschil in het gebruik van beleidsinstrumenten is dat de Nederlandse overheid cultuurfondsen inzet om de i.c.e. en volkscultuursector met subsidie te bedienen. In Vlaanderen worden deze subsidies rechtstreeks door de Vlaamse Gemeenschap verstrekt. Vlaanderen maakt ook in haar verdere cultuurbeleid weinig gebruik van cultuurfondsen. In Nederland, daarentegen, verdelen de cultuurfondsen maar liefst een kwart van het gehele budget dat beschikbaar is voor cultuur.

3. De voorwaarden en criteria van de beleidsinstrumenten die Vlaanderen hanteert, passen bij het karakter van de i.c.e. en volkscultuursector, in Nederland is deze afstemming in het beleidsinstrumentarium minder terug te zien.

Wanneer er gekeken wordt naar de voorwaarden, criteria en procedures die Vlaanderen verbonden heeft aan haar beleidsinstrumenten, is te zien dat deze goed afgestemd zijn op het veld. Voorbeelden hiervan zijn ten eerste dat er geen ondergrens bestaat voor het aan te vragen bedrag en ten tweede komen naast grootschalige projecten ook kleine projecten in aanmerking voor subsidie. Dit wordt ook benadrukt in de informatie die de Vlaamse Gemeenschap over de subsidieregelingen verstrekt. Daarnaast wordt er bij de 'Ondersteuningsregeling voor hobbyverenigingen' regelmatig gewerkt met mondelinge verantwoording in plaats van

schriftelijke. Ook hoeven organisatie bij het aanvragen van de subsidie een wat minder uitgebreide papierwinkel in te leveren. In Nederland is de 'Vrijwilligersregeling' van het FCP en de Mondriaan Stichting het best afgestemd op de groep die aanspraak kan maken op de regeling. Hetgeen waar de verenigingen subsidie voor aan kunnen vragen sluit goed aan bij de behoeftes die de verenigingen hebben. Bij de 'Plusregeling' is deze afstemming minder. De regeling is gericht op professionele organisatie die i.c.e. en volkscultuur willen betrekken bij hun project. Zo worden niet de i.c.e. en volkscultuurorganisaties zelf bereikt.

4. In Nederland zijn alle beleidsinstrumenten erg jong, in Vlaanderen zijn sommigen beleidsinstrumenten al lange tijd actief.

In Nederland kwam i.c.e. en volkscultuur vanaf 2007 in de spotlights te staan, sindsdien zijn er ondersteuningsmogelijkheden voor deze sector ontstaan. De 'Plusregeling' en 'Regeling Cultuurparticipatie voor provincies en gemeenten' bestaan sinds de oprichting van het Fonds voor Cultuurparticipatie, 2009. De 'Vrijwilligersregeling' bestaat sinds het voorjaar van 2011. De subsidiëring voor deze sector is dus nog erg jong in Nederland. Vlaanderen daarentegen, kent al een langere historie in het subsidiëren van i.c.e. en volkscultuur. Hoewel de 'Ondersteuningsregeling voor hobbyverenigingen' uit 2008 stamt, bestaat de regeling die werkingssubsidies verstrekt aan i.c.e. en volkscultuurorganisaties al bijna vijftien jaar, namelijk sinds de inwerkingstelling van het Volkscultuurdecreet in 1998. In Vlaanderen is er dus al langer aandacht en ondersteuning voor deze sector.

5.2 Interpretatie onderzoeksresultaten

De verschillen tussen het i.c.e. en volkscultuurlandschap in Nederland en dat in Vlaanderen kunnen verklaard worden tegen een historische en maatschappelijke achtergrond. Het landschap in Vlaanderen heeft zich door andere omstandigheden – namelijk de langer durende verzuiling en het Cultuurpact van de jaren zeventig – anders ontwikkeld dan in Nederland. Deze omstandigheden hadden tot gevolg dat het verenigingsleven zich in volle lust kon ontwikkelen en daardoor ook de i.c.e. en volkscultuurverenigingen. Het wijdverspreide netwerk van cultuurcentra dat door het

Cultuurpact werd opgericht was namelijk een solide basis waar de sector op bouwde. Het lokaalgerichte karakter van het Vlaamse cultuurbeleid sloot en sluit goed aan bij een dergelijke sector als die van i.c.e. en volkscultuur, waardoor organisaties en verenigingen in deze sector de middelen die zij nodig hadden konden krijgen. In Vlaanderen krijgt i.c.e. en volkscultuur al langer de aandacht. In Nederland is deze aandacht nieuw. Door het CDA kwam i.c.e. en volkscultuur vier jaar geleden op de cultuurpolitieke agenda te staan en sindsdien wordt het veld her en der ondersteund. Omdat er tot nu toe enkel op projectbasis is gesubsidieerd, staat i.c.e. en volkscultuur door deze veelheid aan projecten volop in de belangstelling. Maar van structurele ondersteuning voor de i.c.e. en volkscultuurorganisaties is geen sprake. Door dit gebrek aan ondersteuning is een versnipperd veld te zien. Want de manier waarop een sector gesubsidieerd wordt bepaald voor een deel ook hoe deze sector zich vormt en ontwikkelt. Zonder het Cultuurpact was in Vlaanderen nooit zo'n uitgekristalliseerd netwerk van cultuurcentra ontstaan.

Wanneer de onderzoeksresultaten in het bredere kader van het cultuurbeleid in Nederland en Vlaanderen worden getrokken valt het volgende op. De Vlaamse Gemeenschap lijkt zich over het veld heen te buigen, het goed te bekijken en op kleine schaal subsidies te verstrekken. De Nederlandse overheid kijkt ook naar het i.c.e. en volkscultuur veld, maar van een afstandje. Zij signaleert een trend en zet vervolgens andere overheidsorganen die dicht bij het veld staan (cultuurfondsen) in, om de subsidiëring te regelen.

Door dit onderzoek is de indruk ontstaan dat de afstand tussen de Vlaamse Gemeenschap en de cultuursector kleiner is dan in Nederland. Dit beeld is concreet gevormd door de volgende factoren. Bijna alle subsidiestromen die in Vlaanderen naar cultuur gaan worden rechtstreeks door de Vlaamse Gemeenschap verstrekt. Hierdoor zoeken culturele instellingen en gezelschappen (wellicht noodgedwongen) de Vlaamse Gemeenschap eerder op en vice versa. Beide partijen staan dus in direct contact met elkaar. Hierdoor is de Vlaamse Gemeenschap goed geïnformeerd over wat er speelt in de cultuursector. Hier komt bij dat de Vlaamse overheid de afgelopen jaren steeds meer instellingssubsidies is gaan verstrekken aan culturele organisaties om hen in hun totaliteit te ondersteunen. Ook dit is een beweging naar het veld toe. Hoewel

Nederland ook volop in cultuur investeert, doet zij dit op een andere manier. De instellingen die een instellingssubsidie ontvangen, ontvangen deze direct van de rijksoverheid. Voor de andere subsidiëring kunnen instellingen terecht bij de cultuurfondsen, welke een kwart van het Nederlandse budget voor cultuur verdelen.

De nuancering die hier moet worden aangebracht is dat hoewel cultuurfondsen maar een kwart van het cultuurbudget verdelen, ze een veel groter deel van het beleidsinstrumentarium van het Nederlandse cultuurbeleid vertegenwoordigen. Budgettair gezien, verdeelt het Ministerie van OCW het grootste deel van de cultuursubsidie, maar de cultuurfondsen belichamen het overgrote deel van het cultuurbeleidsinstrumentarium. Waar het Ministerie enkel instellingssubsidie aanbiedt, bieden de fondsen projectsubsidies, werkbeurzen voor individuele kunstenaars, subsidies voor het ontwikkelen van nieuw werk, subsidies voor het aankoopbeleid van musea, subsidies voor onderzoek en het organiseren van debatten en symposia om het debat over culturele onderwerpen te stimuleren et cetera. Omdat met deze specifieke subsidieregelingen minder geld gemoeid is dan met instellingssubsidies (dit zijn vaak hoge bedragen), geeft het financiële plaatje een vertekend beeld van de rolverdeling tussen het Ministerie en de cultuurfondsen.

Hoewel subsidiëring door middel van cultuurfondsen wellicht een efficiëntere methode is om subsidie te verstrekken, is de kans groot dat het Ministerie van OCW door het gebrek aan direct contact en directe communicatie, feeling verliest met de cultuursector. Voor het maken van beleid is dit contact cruciaal, beleid is immers een balans tussen de visie van de subsidiegever (de overheid) en de behoeften van de subsidieontvanger (de cultuursector). De tendens die nu zichtbaar is – dat de Nederlandse overheid steeds verder van het cultuurlandschap af komt te staan – is niet bevorderlijk voor het ontwikkelen van een duurzaam i.c.e. en volkscultuurbeleid, en ook niet voor enig ander beleid.

5.3 Reflectie

De doelstelling van dit onderzoek werd in de inleiding omschreven als het achterhalen van de verschillen in het gebruik van subsidie-instrumenten in het i.c.e. en volkscultuurveld in Nederland en Vlaanderen. Naar mijn mening heb ik deze

doelstelling behaald. Hoewel ik geen concrete oplossingen of aanbevelingen heb kunnen bieden aan de Nederlandse overheid om haar i.c.e. en volkscultuurbeleid vorm te geven, draagt dit onderzoek bij aan het actuele debat door een licht te schijnen op de verschillende houdingen van de overheden in Nederland en Vlaanderen ten opzichte van dit beleidsonderwerp. Ik denk ook dat de conclusies als voedingsbodem kunnen dienen voor de dialoog tussen het immaterieel cultureel erfgoed en volkscultuurveld en de overheid. Dit was voor mij ook een belangrijke doelstelling. Omdat mijn onderzoek gaat over een beleidsonderwerp dat momenteel erg aan verandering onderhevig is, kan er snel sprake zijn van veroudering van de in dit onderzoek weergegeven informatie. Dus aan de ene kant gaat dit onderzoek over tijdgebonden kwesties. Aan de andere kant zal het onderzoek morgen zeker niet zijn relevantie hebben verloren. Het is altijd nuttig om de situatie op een bepaald vlak in kaart te brengen, juist ook om daar in de toekomst wellicht veranderingen mee aan te sturen.

Wanneer ik reflecteer op de keuze van mijn onderzoeksmethode denk ik dat ik met het analyseren van beleidsdocumenten en het afnemen van aanvullende interviews, de goede onderzoeksmethode heb gekozen. Op deze wijze heb ik het formele beleid goed in beeld gekregen, maar ook de uitwerking daarvan in de praktijk. Door mijn onderzoeksstage bij de Mondriaan Stichting heb ik me een tijdlang kunnen verdiepen in i.c.e. en volkscultuur, waardoor ik veel kennis heb verzameld op dit vakgebied. Dit zorgde ervoor dat ik goed wist voor welke sector het beleid van toepassing was.

Er is zeker ruimte voor verder onderzoek. Tijdens mijn onderzoek stuitte ik op het feit dat culturele organisaties het ontvangen van subsidie van de overheid als een extra soort eer en vertrouwen beschouwen. Dit bleek uit interviews die de Raad voor Cultuur afnam bij het evalueren van de BIS. Het is erg interessant om de belevingswereld van subsidieontvangers verder te onderzoeken. In hoeverre maakt het uit van wie of vanuit welke instantie/overheidslaag organisaties hun subsidie ontvangen? Ook is het de moeite waard om over enkele jaren te onderzoeken hoe het i.c.e. en volkscultuurbeleid er dan voorstaat, zowel in Nederland als in Vlaanderen. Mijn onderzoek kan daarbij als overzicht tot en met 2011 dienen.

BIBLIOGRAFIE

Artikelen

Fonds voor Cultuurparticipatie. (2010) *Nieuwsbrief 8*. Utrecht: Fonds voor Cultuurparticipatie.

Modderklok, Huib. (2010) *Schaf de volkscultuur toch af*. NRC Handelsblad, 30 januari 2010: 4.

Strouken, Ineke (ed.). (2010) *Volkscultuur magazine*. Jaargang 5, nr.4. Utrecht: Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed.

Zeyden, Albert van der e.a. (2010) 'Immaterieel erfgoed', Themanummer van *Levend Ergoed. Vakblad voor public folklore & public history* 7, nr 1. Utrecht: Nederlands Centrum voor Volkscultuur.

Beleidsplannen en jaarverslagen

Baelen, Carlo van (ed.). (2011) *Jaarverslag 2010 Vlaamse Fonds voor de Letteren*. Berchem: Vlaams Fonds voor de Letteren.

Cruys, Katleen Van de & Bogaert, Wim & Santen, Krista Van (eds). (2011) *Jaarverslag 2010 Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen*. Brussel: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

Hull, Erik van 't (ed.). (2011) *Jaarverslag 2010. Nederlands Openluchtmuseum*. Arnhem: Nederlands Openluchtmuseum.

Ijdens, Teunis e.a.. (2010) *Jaarboek Actieve Cultuurparticipatie 2010*. Utrecht: Fonds voor Cultuurparticipatie.

Knol, Jan Jaap & Rensen, Chrit van. (2009) *Beleidsplan Fonds voor Cultuurparticipatie 2009-2012*. Utrecht: Fonds voor Cultuurparticipatie.

Leeuwen, Jacqueline van & Walterus, Jeroen (eds). (2011) *Jaarverslag 2010 FARO*. Brussel: FARO – Vlaams Steunpunt voor cultureel erfgoed.

Seminck, Hans (ed.). (2008) *Jaarverslag Kunsten en Erfgoed 2006/2007*. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Cultuur.

Seminck, Hans (ed.). (2009) *Jaarverslag Kunsten en Erfgoed 2008*. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Cultuur.

Seminck, Hans (ed.). (2010) *Jaarverslag Kunsten en Erfgoed 2009*. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Cultuur.

Boeken

Boon, Ton den & Geeraerts, Dirk (eds). (2005) *Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse Taal*. Veertiende uitgave; a – i. Utrecht: Van Dale Lexicografie.

Dibbits, Hester e.a.. (2009) *Splitsen of knopen? Over volkscultuur in Nederland*. Rotterdam: NAI Uitgevers.

Dibbits, Hester e.a.. (2011) *Immaterieel erfgoed en volkscultuur. Almanak bij een actueel debat*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Huijboom, Noor & Jong, Jorrit de. (2005) *Belgen Doen Het Beter*. Antwerpen: Meulenhoff/Manteau.

Pots, Roel. (2000) *Cultuur, koningen en democraten*. Nijmegen: SUN.

Zeijden, Albert van der. (2000) *De voorgeschiedenis van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur. De ondersteuning van de volkscultuurbeoefening in Nederland 1949-1992*. Utrecht: Nederlands Centrum voor Volkscultuur.

Interviews

Boiserie, Bart de. (Agentschap Sociaal-Cultureel Werk) Amsterdam, mei 2011.

Boogaerts, Lore. (Steunpunt Industrieel en Wetenschappelijk Erfgoed) Amsterdam, april 2010

Broucke, Dries van den. (Agentschap Kunsten en Erfgoed) Amsterdam, mei 2011.

Buiks, Adriaan. (Provincie Overijssel) Zwolle, mei 2010.

Groot, Monique. (Erfgoed Brabant) 's Hertogenbosch, mei 2010.

Klink, Jan. (Museum voor vlakglas- en emaillekunst) Ravenstein, oktober 2011.

Knol, Jan Jaap. (Fonds voor Cultuurparticipatie) Utrecht, juni 2010.

Manie, Trudie. (Provincie Noord-Brabant) 's Hertogenbosch, mei 2010.

Messiaen, Laure. (Volkskunde Vlaanderen) Amsterdam, april 2010.

Strouken, Ineke. (Nederlands Centrum voor Volkscultuur) Utrecht, juni 2010.

Viveen, Floor. (Provincie Gelderland) Arnhem, februari 2011.

Zoons, Cindy. (Agentschap Kunsten en Erfgoed) Amsterdam, mei 2011.

Onderzoeksrapporten

D'Ancona, Hedy e.a.. (2006) *Uit!, Naar gesubsidieerde podiumkunsten met een nieuw élan*. Den Haag: Commissie d'Ancona.

Broek, Andries van den & Haan, Jos de & Huysmans, Frank. (2005) *Cultuurminnaars en cultuurmijders. Trends in de belangstelling voor kunsten en cultureel erfgoed*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

Broek, Andries van den & Haan, Jos de & Huysmans, Frank. (2009)

Cultuurbewonderaars en cultuurbeoefenaars. Trends in cultuurparticipatie en mediagebruik. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

Geerlings, Helma & Vuyk, Kees. (2010) *Tussen traditie en kunst, op zoek naar identiteit.* Utrecht: Onderzoeksinstituut voor Geschiedenis en Cultuur Universiteit Utrecht.

Hoeven, Quirine van der. (2005) *De grens als spiegel.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Hordijk, Pien. (2011) *Provinciaal en gemeentelijk cultuurbeleid: een werkende combinatie? Op zoek naar de samenhang in het cultuurbeleid van gemeenten en provincies in Vlaanderen en Nederland.* Leuven: Katholieke Universiteit Leuven.

Jacobs, Marc & Walterus, Jeroen. (2003) *Een kwantitatief en kwalitatief onderzoek naar het actuele lokaal historisch, volks- en heemkundig landschap in Vlaanderen. Samenvattende conclusies.* Brussel: Vlaams Centrum voor Volkscultuur & Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Cultuur.

Lagendijk, Jan e.a.. (2010) *Visitatierapport 2010. Cultuurfondsen en sectorinstellingen.* Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Leurdijk, Andra. (2005) *Overheidsbeleid publieke omroepen en nieuwe diensten in vijf Europese landen.* Den Haag: TNO.

Nederlands Centrum voor Volkscultuur. (2010b) *Notulen bijeenkomst 10 februari 2010.* Utrecht: Nederlands Centrum voor Volkscultuur.

Nederlands Centrum voor Volkscultuur. (2010c) 'Behoeftetepeiling in de sector volkscultuur', in: *Sector volkscultuur.* Utrecht: Nederlands Centrum voor Volkscultuur.

Setton, Lieneke. (2010) *'Amateurkunst en volkscultuur worden gestimuleerd.'* Maar hoe?. Amsterdam: Mondriaan Stichting.

Swaab, Els & Weeda, Kees. (2010) *Advies evaluatie subsidiesystematiek*. Den Haag: Raad voor Cultuur.

Versteeg, Marieke e.a.. (2010) *Gemeentelijk beleid in spagaat*. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Walterus, Jeroen. (2003) *Erfgoedverenigingen en volkscultuur ontcijferd. Inzichten over historische en 'volkscultuur'-verenigingen als onderdeel van het Vlaamse erfgoedlandschap*. Brussel: Vlaams Centrum voor Volkscultuur.

Overheidsnota's en notities

Agentschap Kunsten en Erfgoed. (2008) *Handleiding werkingssubsidies*. Brussel: Agentschap Kunsten en Erfgoed.

Agentschap Kunsten en Erfgoed. (2010a) *Handleiding Kunstenaars kunstendecreet*. Brussel: Agentschap Kunsten en Erfgoed.

Agentschap Kunsten en Erfgoed (2010b) *Handleiding opnameprojecten kunstendecreet*. Brussel: Agentschap Kunsten en Erfgoed.

Agentschap Kunsten en Erfgoed. (2011a) *Handleiding werkingssubsidies kunstorganisaties*. Brussel: Agentschap Kunsten en Erfgoed.

Agentschap Kunsten en Erfgoed. (2011b) *Handleiding projectsubsidies kunstendecreet*. Brussel: Agentschap Kunsten en Erfgoed.

Agentschap Kunsten en Erfgoed. (2011c) *Handleiding niet-periodieke publicaties kunstendecreet*. Brussel: Agentschap Kunsten en Erfgoed.

Agentschap Kunsten en Erfgoed. (2011d) *Handleiding werkingssubsidie periodieke publicaties*. Agentschap Kunsten en Erfgoed.

Agentschap Kunsten en Erfgoed. (2011e) *Handleiding cultureel-erfgoedconvenants*. Brussel: Agentschap Kunsten en Erfgoed.

Agentschap Kunsten en Erfgoed. (2011f) *Handleiding publicatiesubsidie eenmalige publicaties*. Brussel: Agentschap Kunsten en Erfgoed.

Agentschap Kunsten en Erfgoed. (2011g) *Handleiding werkingssubsidie periodieke publicaties*. Brussel: Agentschap Kunsten en Erfgoed.

Agentschap Kunsten en Erfgoed. (2011h) *Handleiding projectsubsidies cultureel-erfgoeddecreet*. Brussel: Agentschap Kunsten en Erfgoed.

Agentschap Kunsten en Erfgoed (2011i) *Overzicht toegekende projectsubsidies 2011*. Brussel: Agentschap Kunsten en Erfgoed.

Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media. (2008) *Decreet houdende flankerende en stimulerende maatregelen ter bevordering van de participatie in cultuur, jeugdwerk en sport*. Brussel: Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2004) *Cultuurnota 2005-2008*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2008) *Bijlage: subsidieplan toelagen*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Plasterk, Ronald. (2007) *Wijziging Regeling subsidies en uitkeringen cultuuruitingen*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Plasterk, Ronald. (2009) *Brief van de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, nr 53*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Schauvliege, Joke. (2010) *Een beleid voor immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen – Visienota*. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Cultuur.

UNESCO. (2003) *Conventie betreffende de bescherming van het immaterieel cultureel erfgoed*. Parijs: UNESCO.

Zijlstra, Halbe. (2010) *Uitgangspunten cultuurbeleid*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Zijlstra, Halbe. (2011) *Meer dan kwaliteit: een nieuwe visie op cultuurbeleid*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Websites

Agentschap Sociaal-Cultureel Werk . (2011a) 'Wie kan een subsidie aanvragen?', *Subsidievoorwaarden hobbyverenigingen*.
http://www.sociaalcultureel.be/volwassenen/hobbyver_subsidievoorwaarden.aspx
(juli 2011).

Agentschap Sociaal-Cultureel Werk. (2011b) 'Wie kan een subsidieaanvraag indienen?', *Subsidievoorwaarden lokale netwerken personen in armoede*.
http://www.sociaalcultureel.be/volwassenen/loknetarmoede_subsidievoorwaarden.aspx
(juli 2011).

Broeck, Karl van den. (2009) *Budget kunstorganisaties stijgt met 15 procent*.
<http://www.knack.be/nieuws/cultuur/budget-kunstorganisaties-stijgt-met-15-procent/article-1194689160698.htm#> (augustus 2011).

Federatie van Folkloristische Groepen Nederland. (2010) 'De doelstelling', *Federatie van Folkloristische Groepen in Nederland*. http://www.dutchfolklore.nl/nl/ffgn_nl.htm (mei 2011).

Fonds voor Cultuurparticipatie. (2011) 'Vrijwilligersregeling voor investeringen in (im)materieel erfgoed en volkscultuur', *Activiteiten Vrijwilligersregeling*.
<http://www.cultuurparticipatie.nl/activiteiten/Vrijwilligersregeling/Vrijwilligersregeling/> (september 2011).

Meertens Instituut. (2011) *Welkom bij het Meertens Instituut*.
<http://www.meertens.knaw.nl/cms/nl/meertens-instituut-othermenu-160> (mei 2011).

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2010) 'Hoofdstuk 1. Begripsbepalingen', *Regeling op het specifiek cultuurbeleid*.
http://wetten.overheid.nl/BWBR0027597/geldigheidsdatum_12-07-2011 (juli 2011).

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2011a) 'Subsidieperiode 2013-2016', *Nieuwe basisinfrastructuur*. <http://www.cultuursubsidie.nl/node/179> (oktober 2011).

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2011b) *Subsidieverstrekkers*.
<http://www.cultuursubsidie.nl/subsidieverstrekkers> (september 2011).

Nederlands Centrum voor Volkscultuur. (2010a) *Wie zijn wij?*
http://www.volkscultuur.nl/nederlands-centrum-voor-volkscultuur_89.html (mei 2011).

Variaties. (2011) *Doelstelling*. <http://www.variaties.be/> (september 2011).

Volkskunde Vlaanderen. (2011) *Missie en werking*. <http://www.volkskunde-vlaanderen.be/cms.php?id=3> (juli 2011).

Vlaams Audiovisueel Fonds. (2011) *Budgetverdeling 2008: referentiebedragen*. <http://www.vaf.be/algemene-info/budget/> (september 2011).